

Θεόδωρος Κολοκοτρώνης (1770-1843) - Ο «Γέρος του Μοριά» κι αρχιστράτηγος της Ελληνικής Επανάστασης του 1821

«Όταν αποφασίσαμε να κάμομε την Επανάσταση, δεν εσυλλογισθήκαμε ούτε πόσοι είμεθα ούτε πώς δεν έχομε άρματα ούτε ότι οι Τούρκοι εβαστούσαν τα κάστρα και τας πόλεις ούτε κανέναν φρόνιμο μας είπε: “πού πάτε εδώ να πολεμήσετε με σιταροκάραβα βατσέλα;”, αλλά ως μία βροχή έπεσε εις όλους μας ή επιθυμία της ελευθερίας μας, και όλοι, και ο κλήρος μας και οι προεστοί και οι καπεταναίοι και οι

πεπαιδευμένοι και οι έμποροι, μικροί και μεγάλοι, όλοι, εσυμφωνήσαμε εις αυτό το σκοπό και εκάμαμε την Επανάσταση».

Θεόδωρος Κολοκοτρώνης (από την ομιλία του στην Πνύκα, στις 7 Οκτωβρίου, 1838)

Ο Θεόδωρος Κολοκοτρώνης ήταν ο αρχιστράτηγος της Ελληνικής Επανάστασης του 1821 κι έμεινε γνωστός στην ιστορία και με το προσωνύμιο «ο Γέρος του Μοριά». Είναι ίσως ο μόνος από τους μεγάλους αγωνιστές της εθνεγερσίας, που από την πρώτη στιγμή συνέλαβε το πραγματικό νόημα της Επανάστασης. Την έβλεπε σαν πανεθνικό ξεσήκωμα ενός σκλαβωμένου πανάξιου και ιστορικού Έθνους, γι' αυτό, όταν απευθυνόταν στους πολεμιστές του τους προσφωνούσε ΕΛΛΗΝΕΣ. Επεδίωκε μ' αυτή την τιμητική ονομασία να τους συνειδητοποιήσει την κληρονομική τους μεγαλοσύνη και να τους τονίσει την υψηλή τους αποστολή.

Όπως διηγείται ο ίδιος στα «Απομνημονεύματά» του, γεννήθηκε στις 3 Απριλίου 1770, κάτω από ένα δέντρο στο βουνό Ραμαβούνι της Μεσσηνίας. Η καταγωγή του ήταν από το Λιμποβίσι Αρκαδίας. Εκεί, κυνηγημένος από τους Τούρκους, έφτασε το 1536, ο γενάρχης των Κολοκοτρωναίων, ο Τριανταφυλλάκος Τσεργίνης. Ο εγγονός του Τριανταφυλλάκου Τσεργίνη, ο Λάμπρος, άλλαξε το πατρικό επίθετο και ονομάσθηκε Μπότσικας, διότι ήταν μικρός στο ανάστημα και μαυριδερός και

έτσι άφησε το όνομα της οικογένειας. Τον Μπότσικα διαδέχθηκε ο γιος του Γιάννης, παππούς του Θόδωρου Κολοκοτρώνη, ο οποίος ονομάσθηκε από κάποιον Αρβανίτη, λόγω της ιδιόμορφης σωματικής του διάπλασης (άντρας γεροδεμένος με έντονους γλουτούς) «Μπιθεκούρας» που στα ελληνικά αυτή η λέξη αποδίδεται ως «Κολοκοτρώνης». Το επώνυμο αυτό έμεινε ως επώνυμο του Γιάννη και πέρασε και στους υπόλοιπους Τσεργίνιδες.

Ο Θεόδωρος Κολοκοτρώνης, ήταν πρωτότοκος γιος του περίφημου Αρματολού Κωνσταντή Κολοκοτρώνη, που είχε πρωτοστατήσει στο ξεκαθάρισμα της Πελοποννήσου από την μάστιγα των Τουρκαλβανών Αρβανιτών. Έμεινε ορφανός από πολύ μικρός, σε ηλικία 10 ετών, όταν ο πατέρας του σκοτώθηκε μαζί με δύο αδελφούς και τον φημισμένο Παναγιώταρο στον πύργο της Καστάνιτσας από τους Τούρκους, μετά από προδοσία Τούρκου φίλου του. Από τους Κολοκοτρωναίους διέφυγαν σώοι, ο δεκαετής Θεόδωρος, η μάνα του Ζαμπία (Ζαμπέτα) Κοτσάκη, η αδελφή του, ο νεογέννητος αδελφός του Νικόλαος και ο αδελφός του πατέρα του Αναγνώστης. Τα αδέλφια (του Θεόδωρου): Γιάννης και Χρήστος σκλαβώθηκαν και εξαγοράσθηκαν αργότερα. Οι διαφυγόντες Κολοκοτρωναίοι κατέφυγαν στο χωριό Μηλιά της Μάνης και παρέμειναν επί τρία χρόνια. Κατόπιν ο Αναγνώστης ρίζωσε στον Άκοβο της Φαλαισίας όπου έχτισε σπίτι και συμπεθέρεψε με τον ντόπιο Γεωργάκη Μεταξά, άνθρωπο του ντουφεκιού. Πήγαν στη Μηλιά τα αδέλφια της μάνας του (Κωτσακαίοι) και μετέφεραν προφυλαχτά την ορφανεμένη οικογένεια του Κωνσταντή Κολοκοτρώνη στην Αλωνίσταινα όπου την φιλοξένησαν επί 2 περίπου χρόνια (1783-1785). Κατόπιν πληροφορήθηκαν οι Τούρκοι της Τριπολιτσάς ποιοί ήσαν και αναγκάσθηκαν να φύγουν και να πάνε στον Άκοβο (1785).

Η μάνα του Κολοκοτρώνη ξενουΰφαινε, πήγαινε και έκοβε ξύλα και ο μικρός Θόδωρος τα κουβαλούσε στην Τρίπολη και τα πουλούσε. Όταν ο μικρός Θόδωρος ήταν 13 ετών, μια μέρα που είχε βρέξει πολύ, έμπαινε με το γαϊδουράκι του φορτωμένο ξύλα, στη Τρίπολη. Το ζώο γλίστρησε, παραπάτησε σε μια λακούβα με νερά και πιτσίλισαν τα ρούχα μερικών Τούρκων που περνούσαν. Ένας από αυτούς αγριεμένος του έδωσε δύο χαστούκια. Ο Κολοκοτρώνης τον κοίταξε με βουρκωμένα μάτια και ορκίστηκε μέσα του να το γυρίσει πίσω το χαστούκι. Και το γύρισε με το χέρι του και με το χέρι όλων των Ελλήνων στο πρόσωπο του Σουλτάνου και της αυτοκρατορίας του. Από την ημέρα που έφαγε το χαστούκι δεν ξαναπήγε στην Τρίπολη. Μπήκε για πρώτη φορά από τότε το '21, στρατηγός των Ελλήνων, πορθητής και εκδικητής .

Ο Θεόδωρος Κολοκοτρώνης ήταν μετρίου αναστήματος, είχε φαρδείς ώμους, κεφάλι μεγάλο, χοντρό λαιμό, μάτια βαθουλωτά και σπινθηροβόλα, καμπυλωτή μύτη με μουστάκι παχύ, μαλλιά πυκνά και μακριά, φωνή βροντώδη, σχεδόν αγράμματος, μόλις κατόρθωνε να συλλαβίζει, παρ' όλα αυτά γνώριζε αρκετά καλά την Ιστορία του Γένους του και ήταν ο μόνος από τους αγωνιστές που φορούσε κόκκινη φουστανέλα και περικεφαλαία στο κεφάλι. Πιθανότατα για να διακρίνεται στις μάχες. Ήταν αυτοδίδακτος, λιγόλογος, έξυπνος, γενναίος, φρόνιμος.

Ο Θεόδωρος Κολοκοτρώνης εισχώρησε στα σώματα των Κλεφτών της Πελοποννήσου στα 15 του και στα 17 του (1787) οι κάτοικοι του Ακόβου τον διόρισαν οπλαρχηγό της περιοχής. Το 1790 και σε ηλικία 20 χρονών παντρεύτηκε στο Λιοντάρι, τη μικρότερη κόρη του προεστού του Ακόβου Καρούτσου (τον οποίο σκότωσαν οι Τούρκοι στο Ναύπλιο), την Κατερίνα Καρούσου και έζησε άλλα επτά χρόνια στον Άκοβο, όπου εγκατέστησε το σπιτικό του, κάνοντας 6 παιδιά (3 γιους και 3 κόρες, ενώ όπως λέγεται, αργότερα απέκτησε κι άλλον έναν γιο, τον Πάνο, που ήταν καρπός της σχέσης του με μια ερωμένη του στην Ύδρα). Έχτισε σπίτι στον Άκοβο, πήρε προίκα χωράφια, αμπέλια και ελιές, στην περιφέρεια του χωριού αυτού και στους Γιανναίους, χωράφια με αλώνι και αγροικία στην τοποθεσία Πετραίικο ή Μιάρεση και νερόμυλο στην παρυφή του Καρνίωνα ποταμού. Έζησε ήρεμο βίο ως αγρότης, κτηνοτρόφος και μυλωνάς, λαμβάνοντας πάντοτε μέτρα αυτοπροστασίας μέχρι το τέλος του 1797. Έγινε σύγαμπος με το Σταματελόπουλο, τον πατέρα του Νικηταρά (επονομαζόμενου και «Τουρκοφάγου»). Στο μεταξύ εντάχτηκε στα σώματα των κλεφτών της Πελοποννήσου και ειδικότερα στο σώμα του Ζαχαριά, όπου γρήγορα διακρίθηκε και έγινε πρωτοπαλίκαρα. Στη συνέχεια συγκρότησε δικό του σώμα και ανέπτυξε πλούσια δράση.

Από το 1797 οι Τούρκοι του Λεονταρίου επιζητούν πρόφαση να τον σκοτώσουν και αναγκάσθηκε επί 5 περίπου χρόνια (1797-1802) να διατελέσει διαδοχικά κλέφτης επικεφαλής 60 παλικαριών και αρματολός των επαρχιών Λεονταρίου και Κρυταίνης. Το 1802 εκδόθηκε σουλτανικό φερμάνι να σκοτώσουν με κάθε τρόπο τον Θεόδωρο Κολοκοτρώνη και τον Αθανάσιο Πετιμεζά.

Έχοντας αποκτήσει πείρα και στη θάλασσα με τον Σταθά, ως αρχηγός μοίρας καταδρομικών, το 1805 πήρε μέρος στις ναυτικές επιχειρήσεις του ρωσικού στόλου κατά το ρωσοτουρκικό πόλεμο. Τον Ιανουάριο του 1806 και ενώ βρισκόταν στην Πελοπόννησο βγήκε νέο διάταγμα δίωξής του. Αποτέλεσμα αυτού ήταν να

ακολουθήσει πολύμηνη περιπετειώδης και δραματική καταδίωξη του από τους Τούρκους σε πολλά χωριά και πόλεις της Πελοποννήσου. Μετά από αλλεπάλληλες προδοσίες κοτζαμπάσηδων και καλόγερων, ενέδρες και ανελήτο κυνηγητό, ο Κολοκοτρώνης κατόρθωσε να διαφύγει τελικά νύχτα, φεύγοντας από περιοχή στα ανατολικά του Λακωνικού κόλπου, από το Γύθειο με πλοιάριο, χωρίς να τους αντιληφθεί κανένας, αν και φύλαγαν στενά τον τόπο οι Τούρκοι και περνώντας στα ρωσοκρατούμενα Κύθηρα με ενδιάμεση στάση στην Ελαφόνησο λόγω κακοκαιρίας. Η μεγάλη γενιά των Κολοκοτρωναίων έχει αφανιστεί. Από τα 36 πρωτοξαδέλφια του αρχηγού, μόνον οκτώ 8 γλίτωσαν. Οι άλλοι πέσανε όλοι.

Στις 10 Απριλίου του 1806, φτάνει στην Ζάκυνθο, όπου εκτός από τα τούρκικα φιρμάνια, τον περιμένει και ο αφορισμός από το Πατριαρχείο (ενδεχομένως και με την πίεση του Σουλτάνου). Εκεί συνάντησε συναγωνιστές, όπως Αναγνωσταράς, Νικηταράς, Πετμεζάς, Μέλιος, Γιαννάκης Κολοκοτρώνης και ένα σωρό άλλοι, ενώ γνώρισε τους Μποτσαραίους, τα πρωτοπαλίκαρα της Ρούμελης και τον Καποδίστρια. Στη Ζάκυνθο ήλθε αργότερα και η οικογένειά του κι έμειναν εκεί 15 χρόνια.

Στη Ζάκυνθο ο Κολοκοτρώνης μαζί με πολλούς Σουλιώτες, Ρουμελιώτες και Πελοποννήσιους στέλνουν αναφορά στον Αλέξανδρο, Αυτοκράτορα της Ρωσίας και του ζητούν να βοηθήσει να ελευθερωθεί η Ελλάδα. Στα ρωσοκρατούμενα Επτάνησα οι Ρώσοι τους πρότειναν να ενταχθούν στο ρωσικό στρατό και να πολεμήσουν τους Γάλλους στην Ιταλία. Ο Θεόδωρος Κολοκοτρώνης δεν το δέχτηκε: *«Τι έχω να κάμω με τον Ναπολέοντα; Αν θέλετε στρατιώτας δια να ελευθερώσωμεν την πατρίδα μας σε υπόσχομαι και πέντε και δέκα χιλιάδες στρατιώτας. Μια φορά εβαπτισθήκαμεν με το λάδι, βαπτιζόμεθα και μίαν με το αίμα και άλλην μίαν δια την ελευθερίαν της πατρίδος μας»*. Τότε κάποιοι Έλληνες πήγαν να πολεμήσουν στην Νάπολη.

Υπηρέτησε στον αγγλικό στρατό σαν ταγματάρχη σε σύνταγμα Ελλήνων εθελοντών. Η θητεία του αυτή του δίδαξε πολλά για την στρατιωτική τέχνη, τα οποία και εφάρμοσε αργότερα στον πόλεμο της Ανεξαρτησίας. Διακρίθηκε για τη δράση του ενάντια στους Γάλλους και πήρε τον βαθμό του ταγματάρχη. Από εκεί προέρχεται και η επίσημη στολή με την χαρακτηριστική κόκκινη περικεφαλαία με τον λευκό σταυρό και την χαραγμένη λέξη «ΕΙΘΕ» (προφανώς εννοούσε, «μακάρι να έρθει η λευτεριά»). Μετά τη διάλυση του συντάγματος έκανε τον ζωέμπορο και τον χασάπη. Ένα πρωινό του 1818, πλησίασε τον Κολοκοτρώνη ο φιλικός Πάγκαλος ο οποίος είχε σταλεί από τον Αναγνωσταρά για να τον μυήσει στη

Φιλική Εταιρεία. Ο Κολοκοτρώνης τον θυμότανε κάπως. Ξαφνιάστηκε όμως όταν τον είδε. Τον τράβηξε σ' ένα εξοχικό περίπατο. Όταν άρχισε να του κάνει το συνηθισμένο «ψάρεμα» στους κατηχούμενους, ο Κολοκοτρώνης τον σταμάτησε απότομα και του είπε: «Πες μου τα όλα, μίλα ξάστερα. Δεν ταιριάζουν σε μένα λόγια λοξά. Είναι χρόνια που προσμένω τέτοιο χαμπέρι».

Το 1819 ο Κολοκοτρώνης έχασε τη γυναίκα του την Κατερίνα. Στις 3 Ιανουαρίου 1821 το πρωί, αφού πήρε την ευχή της μάνας του, έφυγε από τη Ζάκυνθο, μεταμφιεσμένος σε καλόγερο και στις 6 Ιανουαρίου, βγήκε στη Σκαμαρδούλα της Μάνης. Ως απεσταλμένος της στη Μάνη σήκωσε μαζί με τον Πετρόμπεη Μαυρομιχάλη στις 23 Μαρτίου 1821 τη σημαία της Επανάστασης στην Καλαμάτα και επικεφαλής πολλών άλλων αγωνιστών, την απελευθέρωσε.

Στα χωριά του Δήμου Φαλάνθου ο Κολοκοτρώνης ίδρυσε από το πρώτο έτος της Επανάστασης στρατόπεδα και από αυτά στρατολογήσε πολεμιστές για την πολιορκία της Τριπολιτσάς. Ο Θεόδωρος Κολοκοτρώνης πρωταγωνίστησε σε πολλές στρατιωτικές επιχειρήσεις του Αγώνα και σε πολλές κρίσιμες καμπές του αγώνα. Χαρακτηριστικά, η νίκη στο Βαλτέτσι το Μάιο 1821 ήταν η πρώτη μεγάλη νίκη και έσφιξε τον κλοιό της πολιορκίας της Τρίπολης. Η άλωση της Τριπολιτσάς (Σεπτέμβριος 1821), ήταν η πρώτη μεγάλη επιτυχία του απελευθερωτικού αγώνα και παγίωσε τη θέση των επαναστατών. Η καταστροφή της στρατιάς των 30.000 ανδρών του Δράμαλη πασά στα Δερβενάκια (Ιούλιος 1822), όπου ο Κολοκοτρώνης κινητοποίησε ακόμα και τους χωρικούς μετατρέποντάς τους σε τρομερούς αγωνιστές, εδραίωσε την Επανάσταση στο Μοριά. Στις επιχειρήσεις αυτές πρυτάνευσαν η ευφυΐα, η διορατικότητα και η τόλμη του στρατηγικού του μυαλού. Οι επιτυχίες αυτές έμελλαν να τον αναδείξουν στη συνέχεια σε αρχιστράτηγο της Πελοποννήσου. Παράλληλα ο Κολοκοτρώνης άρχισε να συμμετέχει ενεργά και στην πολιτική, αφού εκλέχτηκε μέλος της Πελοποννησιακής Γερουσίας και έγινε αντιπρόεδρος του Εκτελεστικού, με πρόεδρο τον Μαυροκορδάτο.

Η μάχη στο Βαλτέτσι

Μια από τις πιο γνωστές και αποφασιστικές μάχες του απελευθερωτικού αγώνα του 21 ήταν η μάχη στο Βαλτέτσι (24 Απριλίου και 12-13 Μαΐου 1821) εναντίον των τουρκικών δυνάμεων που υπεράσπιζαν την Τριπολιτσά. Η μάχη αυτή έπαιξε καθοριστικό ρόλο στην έκβαση της πολιορκίας της πόλης. Ενώ οι Έλληνες πολιορκούν τους Τούρκους στην Ακροκόρινθο και στην Τρίπολη, ο Χουρσίτ πασάς,

που πολεμάει τον Αλή στα Γιάννενα, ανησυχεί για την έκβαση της εξέγερσης, όπως και για τα χαρέμια του και τους θησαυρούς του στην Τρίπολη. Γι' αυτό στέλνει ισχυρό στράτευμα με τον Γκιοσέ Μεχμέτ για να καταπνίξει το επαναστατικό κίνημα. Ο Γκιοσέ Μεχμέτ χωρίζει το στρατό του σε δυο τμήματα. Το ένα με τον ίδιο και τον Ομέρ Βρυώνη πορεύεται για την Ανατολική Ελλάδα και το άλλο με τον Κεχαγιάμπεη Μουσταφά (ή Μουσταφά Μπέη) και 3.500 Αλβανούς για τη Δυτική Ελλάδα, για να συντρίψει την Επανάσταση στο Μοριά και να ενισχύσει την πολιορκημένη Τρίπολη.

Ο Κεχαγιάμπεης ξεκινάει από τα Γιάννενα, και κατά την κάθοδό του προς την Τριπολιτσά σάρωσε όποια επαναστατική εστία βρήκε στο δρόμο του. Περνάει τα επικίνδυνα περάσματα χωρίς απώλειες, φτάνει στο Αντίρριο και από εκεί ξεχύνεται στο Μοριά. Περνάει στην Πάτρα, πυρπολεί τη Βοστίτσα, παρακάμπτει τα Καλάβρυτα, φτάνει στην Κόρινθο, λύνοντας την πολιορκία της Ακροκορίνθου και ενισχύοντας τη φρουρά της και περνάει γρήγορα στα Δερβενάκια. Από εκεί ξεχύνεται ορμητικά στον κόμπο του Άργους, νικάει τους Έλληνες στον Ξεριά, λύνει την πολιορκία του Άργους παραδίδοντας την περιοχή στη σφαγή και στην ερήμωση. Τελικά μπαίνει θριαμβευτικά στην πολιορκημένη Τριπολιτσά στις 6 Μαΐου του 1821, όπου οι Τούρκοι τον υποδέχονται σαν σωτήρα. Ο Κολοκοτρώνης σκόπιμα αφήνει τον Μουσταφά να περάσει δίχως μάχη γιατί προτίμησε να έχει τους Τούρκους συγκεντρωμένους μέσα στην πόλη.

Από την Τρίπολη ο Κεχαγιάμπεης, αρχίζει αμέσως να σκορπάει υποσχέσεις, ταξίματα και αμνηστία, για να ξεγελάσει τους επαναστατημένους και να καταπνίξει το κίνημα. Το μόνο που καταφέρνει όμως είναι να εξαγοράσει με χρήματα τον ταχυδρόμο που πάει τα γράμματα του Κολοκοτρώνη στην Μπουμπουλίνα και σε άλλους οπλαρχηγούς που έχουν κυκλώσει το Ανάπλι. Ο ταχυδρόμος δίνει τα γράμματα του Κολοκοτρώνη στον Κεχαγιάμπεη, που τα διαβάζει, και ύστερα τα πάει στην Μπουμπουλίνα στο Ανάπλι. Από εκεί παίρνει άλλα γράμματα της Μπουμπουλίνας για τον Κολοκοτρώνη, που κι αυτά τα δίνει στο γυρισμό στον Κεχαγιάμπεη, που τα διαβάζει κι αυτά, κι έπειτα τα παραδίνει στον Κολοκοτρώνη. Ευτυχώς στα γράμματα φέρεται εξογκωμένος ο αριθμός των αντρών και των όπλων και η προδοσία κρατάει λίγο καιρό. Ο προδότης στη συνέχεια θα πιαστεί και θα εκτελεστεί.

Ο Κολοκοτρώνης, σαν αρχηγός των αρμάτων της Γορτυνίας, οργανώνει το στρατηγικό σχέδιο για την πολιορκία της Τριπολιτσάς. Χωρίζει το σώμα των Γορτυνίων σε δυο τμήματα. Το ένα με τον Πλαπούτα το στέλνει στην Πιάνα και το

άλλο με τον Ανδρέα Παπαδιαμαντόπουλο το στέλνει στο Χρυσοβίτσι. Ενισχύει και το στρατόπεδο του Λεβιδιού. Με σκοπό να περισφύξει τον κλοιό γύρω από την πολιορκούμενη πόλη ιδρύει στις 16 Απριλίου του 1821 στρατόπεδο στο Βαλτέτσι, αντιλαμβανόμενος τη στρατηγική σημασία της περιοχής, Διατάζει να οχυρωθούν τα τέσσερα στρατηγικά σημεία του στους γύρω λόφους με κλειστά και ισχυρά ταμπούρια και να εγκατασταθεί φρουρά. Εκεί αρχίζουν να συγκεντρώνονται οι περισσότερες οργανωμένες επαναστατικές δυνάμεις της Πελοποννήσου, υπό τους Θ. Κολοκοτρώνη, Κυρ. και Ηλ. Μαυρομιχάλη, Αναγνωσταρά, Κεφάλα, Μούρτζινο, Γιατράκο, Νικηταρά και άλλους οπλαρχηγούς.

Στις 24 Απριλίου ο Κεχαγιάμπεης, έχοντας σκοπό να εξουδετερώσει το στρατόπεδο και να αιφνιδιάσει τους συγκεντρωμένους αγωνιστές, επιτίθεται στο Βαλτέτσι επικεφαλής ισχυρού σώματος 4000 ανδρών. Οι λίγοι υπερασπιστές του στρατοπέδου, αμύνθηκαν ηρωϊκά. Οι Τούρκοι όμως κατέλαβαν το χωριό, επιτυγχάνοντας τη μερική διάλυση του στρατοπέδου, και μάλιστα κυρίευσαν μερικά ζώα του εφοδιασμού όπως και προμήθειες του ελληνικού σώματος. Ενώ η μάχη συνεχιζόταν στη βόρεια πλευρά του χωριού, όπου ο Κυρ. Μαυρομιχάλης είχε έλθει σε δύσκολη θέση, κατέφθασε ο Πλαπούτας με ισχυρό σώμα και χτύπησε τους Τούρκους από τα νώτα, με αποτέλεσμα αυτοί να υποχωρήσουν. Στη συνέχεια ο Κολοκοτρώνης κινήγησε τα τουρκικά σώματα μέχρι τη Μάκρη.

Αμέσως το στρατόπεδο ανασυγκροτείται γρήγορα κάτω από την άμεση επίβλεψη του Θ. Κολοκοτρώνη, ο οποίος ενισχύει και οργανώνει τις σκοπιές, την επιμελητεία και τα ταμπούρια και τοποθετεί φρουρά 1000 ανδρών με επικεφαλής τον Κυριακούλη Μαυρομιχάλη. Βάζει επίσης φρουρά στην απάνω Χρέπα με τους Γιάννη και Παναγιώτη Πουρνάρα, καπεταναίους από την Πιάνα, και τον Παναγιώτη Περθεριώτη, για να ειδοποιήσουν με φωτιές, αν γίνει έξοδος των Τούρκων από την Τρίπολη. Το σύνθημα είναι: τρεις φωτιές, πηγαίνουν για τα Βέρβαινα, δυο φωτιές, για το Βαλτέτσι και μία, για το Λεβίδι. Έτσι με τις φωτιές και τις ντουφεκιές από ράχη σε ράχη θα ειδοποιηθούν όλα τα στρατόπεδα του Μοριά και θα τρέξουν σε βοήθεια. Στο Βαλτέτσι οργανώνεται τώρα προσεκτικά η άμυνα αφού καταφθάνουν στο προς ενίσχυση και άλλα ελληνικά σώματα από τις γύρω περιοχές. Στο πρώτο ταμπούρι οχυρώνονται ο Ηλίας και ο Κυριακούλης Μαυρομιχάλης με όλους τους Μανιάτες. Στο δεύτερο ο Μητροπέτροβας, ο Παπατσώνης, ο Κεφάλας, ο δεκαεφτάχρονος Γιάννης Μαυρομιχάλης, ο Παν. Κατριβάνος από το Ίσαρι Μεγαλόπολης και ο Θανάσης Δαγρές από τη Βρωμόβρυση Καλαμάτας, με τα παλικάρια τους. Στο τρίτο ο Ηλίας και ο Νικήτας

Φλέσσας, ο Σιώρης, ο Τουρκολέκας και παλιοί Λιονταρίτες και άλλοι Γορτύνιοι. Στην εκκλησιά οχυρώνονται οι Μπουραίοι, ο Τσαλαφατίνος, ο Κυριάκος, πολλοί Τριπολιτσιώτες κ.ά.

Τη νύχτα στις 12 Μαΐου, ο Κεχαγιάμπεης ξεκινάει από την Τρίπολη επικεφαλής ισχυρότατης δύναμης 12.000 Τουρκαλβανών για να ξαναχτυπήσει τους Έλληνες στο Βαλτέτσι. Το σχέδιό του είναι να πορευτεί στο Βαλτέτσι και να σκορπίσει τους Έλληνες, από εκεί να κατευθυνθεί στη Μεσσηνία και να υποτάξει τη Μάνη, επιβάλλοντας έτσι τη κυριαρχία του σε όλο το Μοριά. Χώρισε τις δυνάμεις του σε πέντε τμήματα. Τρία από αυτά ξεκίνησαν από Τρίπολη, Καλογεροβούνι (στη θέση Καλογερίκό) και τις Αραχαμίτες, ένα έμεινε σαν εφεδρεία στο Φραγκόβρυσσο για να αποτρέψει τυχόν ενισχύσεις που θα κατέφθαναν από το στρατόπεδο των Βερβαίνων και μια οπισθοφυλακή εφοδιασμένη με 4 κανόνια που εκινείτο αργά προς την περιοχή του Βαλτετσίου. Οι Έλληνες φρουροί της απάνω Χρέπας βλέπουν τα εχθρικά στρατεύματα κι αμέσως με δυο φωτιές ειδοποιούν στον Κολοκοτρώνη ότι οι Τούρκοι πορεύονται για το Βαλτέτσι.

Το κυρίως τουρκικό σώμα υπό τον Ρουμπή αποτελείται από Βουρδουνιώτες και Φαναριώτες και κινείται βιαστικά για να χτυπήσει τους Έλληνες, πριν έλθει βοήθεια από την Πιάνα και το Χρυσοβίτσι. Ο Κεχαγιάμπεης από τον κάμπο παρακολουθεί τη μάχη επικεφαλής του 3.000 ιππέων.

Στο Βαλτέτσι βρίσκονται 2.300 Έλληνες που περιμένουν στις θέσεις τους. Γενικός αρχηγός, ο Κυριακούλης Μαυρομιχάλης κρατάει με τον ανιψιό του τον προμαχώνα του Χωματοβουνιού. Σους άλλους προμαχώνες βρίσκονται οι Μητροπέτροβας, Ηλ. Μαυρομιχάλης, Κεφάλας, Ν. Φλέσσας κι άλλοι. Ο Κολοκοτρώνης από το Χρυσοβίτσι, βλέπει τις φωτιές της απάνω Χρέπας κι αμέσως σημαίνει συναγερμό. Στέλνει ταχυδρόμους σε όλα τα στρατόπεδα και τα χωριά και καβαλαραίους στο Βαλτέτσι ειδοποιώντας πως οι Τούρκοι πορεύονται για το Βαλτέτσι. Ειδοποιεί τον Πλαπούτα στην Πιάνα κι άλλους οπλαρχηγούς να βαδίσουν για το Βαλτέτσι. Και ο ίδιος με 800 άντρες κατευθύνεται προς τα εκεί. Στέλνει επίσης τον καβαλάρη Θοδωρή Καρδάρα με μια σημαία για να βγει στ' αγνάντια, να τον δουν οι κλεισμένοι στους προμαχώνες και να εμψυχωθούν.

Το τουρκικό σώμα υπό τον Ρουμπή πλησιάζει τις θέσεις των Ελλώνων στο Βαλτέτσι και τους ζητά μάταια να παραδοθούν. Τότε ο Ρουμπής επιτίθεται στο ταμπύρι του Μητροπέτροβα και των Μεσσηνίων και η μάχη αρχίζει. Ο Ρουμπής θα στείλει 14 σημαιοφόρους του για να καρφώσουν τις σημαίες στα ταμπύρια

των Ελλήνων, χωρίς όμως επιτυχία, αφού όλοι σκοτώνονται από τα τουφέκια των Ελλήνων. Ο Ρουμπής αραιώνει το σώμα του και κυκλώνει τα ταμπούρια των Ελλήνων, κυριεύοντας τη βρύση και τα πηγάδια του χωριού. Οι Έλληνες αντιστέκονται με αποφασιστικότητα και σθένος. Ο Ρουμπής ρίχνει τότε όλες του τις δυνάμεις στη μάχη και αποκόπτει την επικοινωνία ανάμεσα στα ελληνικά ταμπούρια. Οι Έλληνες όμως κρατούν και ο Ρουμπής ευρισκόμενος σε δύσκολη θέση, ζητάει ενισχύσεις από τον Κεχαγιάμπεη. Τη στιγμή εκείνη καταφτάνει ο Κολοκοτρώνης από το Χρυσοβίτσι με 700 άνδρες και πλαγιοκοπεί με επιτυχία τους Τούρκους. Ο Ρουμπής βρίσκεται ανάμεσα σε δυο πυρά και είναι έτοιμος για υποχώρηση, αλλά την τελευταία στιγμή φθάνει η βοήθεια από τον Κεχαγιάμπεη. Ο Κολοκοτρώνης το αντιλαμβάνεται και μοιράζει τους άντρες του στα δύο. Οι μισοί χτυπούν τις ενισχύσεις και οι άλλοι μισοί τον ίδιο. Η μάχη είναι σκληρή, κι οι δυο πολεμούν με πείσμα.

Το απόγευμα φτάνουν ο Πλαπούτας με 800 άνδρες, που από παραπειστική κίνηση των Τούρκων είχε κατευθυνθεί προς το Λεβίδι αλλά ειδοποιήθηκε έγκαιρα, ο Δεληγιάννης και ο Στ. Δημητρακόπουλος από την Πιάνα και το Διάσελο και μπαίνουν στη μάχη σφυροκοπώντας τους Τούρκους από μπροστά, από πίσω και από τα πλάγια. Οι κλεισμένοι στα ταμπούρια χαιρετίζουν με ομοβροντίες την άφιξη των συμπολεμιστών τους. Ο Κεχαγιάμπεης στέλνει και νέες ενισχύσεις στον Ρουμπή και οι Τούρκοι κάνουν νέα επίθεση στα ταμπούρια, αλλά οι Έλληνες αντιστέκονται γενναία. Πεισμωμένοι οι Τούρκοι ρίχνουν με τα κανόνια, αλλά πολλές οβίδες πέφτουν στο σώμα του Ρουμπή είτε από ανωμαλίες του εδάφους είτε από κακό χειρισμό.

Ο Κολοκοτρώνης, από την ψηλότερη ράχη (που από τότε λέγεται «του Κολοκοτρώνη το βουνό») αναπτερώνει το ηθικό των Ελλήνων φωνάζοντας με τη βροντερή φωνή του, *«Μπάρμπα-Μήτρο, βαστάτε γερά, έρχεται ο Κολοκοτρώνης με 10.000. Έρχεται κι ο Πετρόμπεης μ' όλους τους Μανιάτες. Έρχεται κι ο Κανέλλος. Βαστάτε και σας φέρνουμε απ' όλα»*. Με το σούρουπο η μάχη συνεχίζεται πεισματικά και από τα δυο μέρη, χωρίς κανείς να αφήνει τις θέσεις του. Τη νύχτα ο Κολοκοτρώνης με μερικούς ψυχωμένους άντρες θα φτάσει στα ταμπούρια για να ενισχύει τους αγωνιστές με τρόφιμα και πολεμοφόδια και να τους εμψυχώσει. Αφού δώσει τα εφόδια φεύγει πάλι νύχτα.

Τα χαράματα της επομένης καταφθάνουν και άλλες ελληνικές δυνάμεις και η μάχη ξαναρχίζει. Οι Τούρκοι ρίχνονται με μανία κατά των ταμπουριών, αλλά οι Έλληνες αντιστέκονται γενναία και αποκρούουν όλες τις τουρκικές επιθέσεις. Ο Ρουμπής

κινδυνεύει. Από μπροστά τον χτυπούν οι Έλληνες που είναι στα ταμπούρια, από πίσω κι από τα πλάγια τον σφυροκοπούν ο Κολοκοτρώνης, ο Πλαπούτας κι άλλοι οπλαρχηγοί. Οι Τούρκοι χρησιμοποιούν και πάλι το πυροβολικό τους, αλλά αποτυγχάνουν.

Η μάχη αυτή κράτησε 23 ώρες. Ο Κεχαγιάμπεης βλέποντας ότι θα κυκλωθεί ο Ρουμπής και πληροφορούμενος ότι καταφθάνουν ελληνικές δυνάμεις από το στρατόπεδο των Βερβαίνων, δίνει το σύνθημα της γενικής υποχώρησης. Ο Κολοκοτρώνης αντιλαμβάνεται την υποχώρηση των Τούρκων και διατάζει γενική αντεπίθεση, φωνάζοντας: «Έλληνες, οι Τούρκοι θα φύγουν, ριχτείτε επάνω τους!». Με την επίθεση των Ελλήνων μαχητών, η αρχική υποχώρηση των τουρκικών δυνάμεων μετατράπηκε σε άτακτη φυγή. Οι Τούρκοι κυνηγημένοι από τους Έλληνες κατευθύνθηκαν προς την Τρίπολη, κατηφορίζοντας πανικόβλητοι την χαράδρα, πετώντας τα όπλα τους για να καθυστερήσουν τους Έλληνες και για να επιταχύνουν τη φυγή τους. Ο Κολοκοτρώνης παρακολουθώντας το κυνηγητό των Τούρκων, βλέπει ότι πλησιάζουν στον κάμπο όπου οι Έλληνες κινδυνεύουν από το εχθρικό ιππικό, και φωνάζει δυνατά: «Έλληνες, γυρίστε πίσω, αφήστε Τούρκους για να 'χουμε να σκοτώσουμε κι άλλη μέρα!». Οι Έλληνες πειθαρχούν και ανακόπτουν την επίθεση.

Μετά από 23 ώρες μάχης η νίκη των Ελλήνων ήταν περιφανής. Οι Τούρκοι υπέστησαν βαρύτατες απώλειες, 514 νεκρούς και πολλούς τραυματίες. Οι Έλληνες είχαν ελάχιστες -μόλις 7 νεκροί και λίγοι τραυματίες- ενώ κυρίευσαν πολλά τουφέκια που άφησαν οι Τούρκοι κατά τη φυγή τους. Με τα τουφέκια αυτά οπλίζονται 4.000 Έλληνες. Οι Τούρκοι άφησαν ακόμα 4 πεδινά κανόνια, πολλά πολεμοφόδια, πολλές σκηνές, άφθονα ρούχα και 18 σημαίες.

Η μάχη αυτή σε συνδυασμό με τις άλλες νικηφόρες μάχες που δόθηκαν στην περιοχή (Γράνας, Βερβαίνων, Δολιανών και Λεβιδίου), δυνάμωσε το ηθικό των επαναστατών και έμελε να προετοιμάσει την άλωση της Τρίπολης αφού ανάγκασε τους Τούρκους να μην ξαναβγούν από την πολιορκούμενη πόλη. Ο Κ. Δεληγιάννης, που έζησε τον καπνό της μάχης, γράφει: «Αυτή η ένδοξος νίκη ήταν η κρίσις της Ελληνικής Επανάστασεως και εις αυτήν χρεωστέεται η ανεξαρτησία της πατρίδος καθ' ότι ενεθάρρυνε και εμπύχωσε τους Έλληνας».

Η νίκη του Βαλτετσίου και η κατάληψη της Τριπολιτσάς πέρασε στη δημοτική μούσα με το τραγούδι:

*«Τι έχεις, καημένε κόρακα, που σκούζεις και φωνάζεις;
Μήπως διψάς για αίματα, για τούρκικα κεφάλια;
Πέρασε από τα Τρίκορφα και σύρε στο Βαλτέτσι,
όπου είν' ο τόπος δυνατός και δυνατά ταμπούρια,
εκεί θα βρεις τα αίματα, τα τούρκικα κεφάλια,
Τρία μπαϊράκια κίνησαν από μέσα από τη χώρα,
το ένα πάει στα Τρίκορφα, τ' άλλο στους Αραχαμίτες,
κι αυτός ο Κεχαγιάμπεης πηγαίνει στο Βαλτέτσι.
Ο Κυριακούλης του μιλάει κι ο Μπεζαντές του λέει:
"Πού πας, βρε Κεχαγιάμπεη, τ' Αλή πασά κοπέλι;
Εδώ δεν είναι Κόρινθος, δεν είναι Πέρα Χώρα,
δεν είναι τ' αργίτικα κρασιά, του Μπέλεση τα κριάρια.
Εδώ είν' ορδή Καρύταινας, μανιάτικο ντουφέκι,
Κολοκοτρώνης αρχηγός με το Μαυρομιχάλη".
Αφήστε τα ντουφέκια σας και βγάλτε τα σπαθιά σας
βάλτε τους Τούρκους εμπροστά, σαν πρόβατα, σαν γίδια».*

Η πολιορκία και η άλωση της Τριπολιτσάς

Αμέσως μετά την έκρηξη της Επανάστασης, ο Γέρος του Μοριά, σε αντίθεση με τις διαφορετικές απόψεις των άλλων στρατιωτικών αρχηγών που ετάσσοντο υπέρ της πολιορκίας και της εκπόρθησης πρώτα των μικρών μεσσηνιακών κάστρων, είχε κατανοήσει πως η κατάληψη της Τριπολιτσάς θα ήταν πρωταρχικής σημασίας για την Επανάσταση, αφού θα επέτρεπε στις ελληνικές δυνάμεις να ελέγχουν τον Μοριά και να καταλάβουν ευκολότερα τις υπόλοιπες περιοχές. Πίστευε σθεναρά ότι δεν έπρεπε αυτές να πολυδιασπαστούν, αλλά να συγκεντρωθούν στην πολιορκία ενός μεγάλου στόχου, της Τριπολιτσάς. Εξάλλου, ο τουρκικός στρατός θα μπορούσε, με ορμητήριο την Τρίπολη, να διαλύσει τις πολιορκίες άλλων κάστρων και να καταπνίξει τον Αγώνα. Τελικά η γνώμη του επικράτησε και έτσι η κατάληψη της Τρίπολης αποτέλεσε τον πρώτο στόχο των επαναστατών.

Πριν την κήρυξη της Επανάστασης ο διοικητής του Μοριά Χουρσίτ πασάς είχε εκστρατεύσει με διαταγή της Πύλης στην Ήπειρο για να καταστείλει την εξέγερση του Αλή πασά. Στη θέση του ο Χουρσίτ άφησε το Μεχμέτ Σαλίχ πασά. Με την κήρυξη της Επανάστασης, ο Χουρσίτ πασάς έστειλε στο Μοριά δύναμη από 4000 Τουρκαλβανούς υπό τον Μουσταφά πασά (Μουσταφάμπεη) για να ενισχύσει την πολιορκούμενη πόλη. Ο Μουσταφάμπεης κατά την κάθοδό του προς την Τρίπολη σάρωσε όποια επαναστατική εστία βρήκε στο δρόμο του, πυρπόλησε τη Βοστίτσα (Αίγιο), έλυσε την πολιορκία του Άργους και της Ακροκορίνθου και

τελικά μπήκε στην πολιορκημένη πόλη στις 6 Μαΐου του 1821. Ο Κολοκοτρώνης πάντως επέτρεψε στον Μουσταφά να περάσει δίχως μάχη, γιατί προτίμησε να έχει τους Τούρκους συγκεντρωμένους μέσα στην πόλη. Έτσι την πόλη υπεράσπιζαν συνολικά 10.000 Τουρκαλβανοί με αρχηγό τον Μουσταφάμπεη.

Για την αποτελεσματική πολιορκία της πόλης ο Κολοκοτρώνης με τους άλλους στρατιωτικούς αρχηγούς εγκατέστησε γύρω από την Τρίπολη στρατόπεδα, (στην Καρύταινα, στο Βαλτέτσι, στα Βέρβαινα, στην Πιάνα κλπ.), συγκεντρώνοντας δυνάμεις, οργανώνοντας τους αγωνιστές καθώς και τον ανεφοδιασμό τους και συντονίζοντας τις πολεμικές επιχειρήσεις γύρω από την πόλη. Συνεχείς προσπάθειες των πολιορκούμενων να διασπάσουν τον κλοιό αποτύγχαναν αφού αποκρούοντο από τους επαναστάτες που είχαν καλά οργανωθεί και οχυρωθεί στις γύρω ορεινές περιοχές του Μαινάλου και είχαν αποκλείσει τα κρίσιμα περάσματα. Οι ελληνικές δυνάμεις που λάβαιναν μέρος στην πολιορκία περιελάμβαναν 10.000 άνδρες περίπου.

Μετά τις 20 Ιουλίου του 1821 οι πολιορκούμενοι Τούρκοι είχαν φθάσει τις 15.000. Στον παραπάνω πληθυσμό προστέθηκαν στο μεταξύ και αρκετοί Τούρκοι κάτοικοι που κατέφθαναν από διάφορες περιοχές (Ζούρτσα, Ανδρίτσαινα, Καρύταινα κ.λ.π.) για να βρουν προστασία. Έτσι μαζί με τους 4.000 άνδρες του Μουσταφάμπεη, ο αριθμός των πολιορκούμενων ξεπερνούσε τις 30.000 κατοίκους και κατ' άλλους 35.000. Για να αντιμετωπίσουν την έλλειψη τροφίμων, οι Τούρκοι άρχισαν να διώχνουν από την πόλη τις ελληνικές οικογένειες.

Μετά τη σημαντική νίκη στο Βαλτέτσι, καθώς και τις νίκες στα Δολιανά (18 Μαΐου 1821), στα Βέρβαινα, στη Γράνα και στο Καπαρέλι, ο κλοιός άρχισε να σφίγγει γύρω από την πόλη. Τα επαναστατικά σώματα με αρχηγούς το Θ. Κολοκοτρώνη, Δ. Υψηλάντη, Δ. Πλαπούτα, Αναγνωσταρά, Γιατράκο και άλλους προωθήθηκαν και κατέλαβαν θέσεις γύρω από την Τριπολιτσά, πιάνοντας όλα τα υψώματα και αποκλείοντας όλες τις διαβάσεις. Η θέση των πολιορκούμενων είχε γίνει πια δραματική αφού η πόλη υπέφερε από αρρώστιες και από έλλειψη τροφίμων και νερού. Τότε οι Αλβανοί ήλθαν σε διαπραγμάτευση με τον Κολοκοτρώνη και μετά από συμφωνία έφυγαν υπό την προστασία του Δημ. Πλαπούτα και πέρασαν στη Ρούμελη. Και ενώ άρχιζε να διαφαίνεται η πτώση της πόλης, με τους πολιορκούμενους να έχουν αρχίσει να διαπραγματεύονται την παράδοσή της, τελικά, στις 23 Σεπτεμβρίου 1821, μετά από πεντάμηνη πολιορκία, ένα τυχαίο περιστατικό ήλθε να επιταχύνει την τελική της έκβαση. Την μέρα εκείνη μάλιστα οι Τούρκοι έκαναν σύσκεψη στο σεράι για να αποφασίσουν για την παράδοση της

πόλης.

Ένας Τσάκωνας αγωνιστής από τον Πραστό, ο Μανώλης Δούνιας, που είχε φιλία με ένα Τούρκο τηλεβολιστή και τον επισκεπτόταν κρυφά στην τάπια του Ναυπλίου ανταλλάσσοντας τρόφιμα με τουρκικά όπλα, κατάφερε μαζί με δύο άλλους Τσάκωνες να εξουδετερώσει τους φρουρούς και να καταλάβει το τηλεβολείο. Αμέσως το έστρεψε κατά της πόλης και έβαλε κατά του σαραγιού. Ο ιστορικός Νικόλαος Σπηλιάδης, από τους σπουδαιότερους ιστοριογράφους του Αγώνα, που έζησε τα γεγονότα γράφει στα «Απομνημονεύματά» του για το περιστατικό αυτό: *«Ο Μανώλης Δούνιας από τον Πραστόν... Ήταν ημέρα Παρασκευή, εικοστή τρίτη του Σεπτεμβρίου 1821... και ο Δούνιας ανεβαίνει το τείχος επί σκοπώ να εξαγάγει τον Τούρκον... Κατόπιν τούτου έδραμον άλλοι και ανεβαίνουν ωσαύτως. Κατόπι δε τούτων και άλλοι, ό,τε αδελφός του Κεφάλα και ο Διονύσιος Βασιλείου, και όρμησαν τινές εν ριπή οφθαλμού εις το επί της πύλης (του Ναυπλίου) πυροβολοστάσιον, στρέφωσι τα πυροβόλα προς την πόλιν... ».*

Τότε και άλλοι Έλληνες που ήταν εκεί κοντά σκαρφάλωσαν με σχοινί στα τείχη και άνοιξαν τις πύλες του Ναυπλίου και του Μυστρά. Από αυτές ξεχύθηκαν τα σώματα από τα κοντινά υψώματα της Βολιμής και του Αγίου Σώστη υπό τους Κεφάλα, Ζαφειρόπουλο, Παπαπαναστάση και άλλους που σύντομα άνοιξαν όλες τις καστρόπορτες από όπου εφόρμησαν και οι υπόλοιπες ελληνικές δυνάμεις. Οι Τούρκοι πρόβαλαν ισχυρή αντίσταση και έγινε φοβερή μάχη σώμα με σώμα στους δρόμους της πόλης. Οι επαναστάτες όμως ήσαν πλέον ασυγκράτητοι και παθιασμένοι και κατάφεραν γρήγορα να εξουδετερώσουν κάθε αντίσταση.

Πολλοί Τούρκοι οχυρώθηκαν στα σπίτια από όπου απεγνωσμένα αμύνονταν, αλλά οι επαναστάτες έβαζαν φωτιά και τους έκαιγαν ή τους ανάγκαζαν να βγουν. Στο τέλος έπεσε και η μεγάλη Τάπια, τελευταίο σημείο αντίστασης των Τούρκων. Επακολούθησε ανηλεής σφαγή των Τούρκων, στρατιωτών και αμάχων, από τους διψασμένους για εκδίκηση Έλληνες (πέραν της τουρκικής σκλαβιάς και καταπίεσης, είχαν ήδη προηγηθεί οι σφαγές των Ελλήνων στην Τριπολιτσά, 50 χρόνια πριν από τους Τουρκαλβανούς, κατά την αποτυχημένη Επανάσταση του 1769-1770, ο δε Κολοκοτρώνης αναφέρει χαρακτηριστικά: *«Όταν έμβήκα εις την Τριπολιτζά, με έδειξαν εις τὸ παζάρι τὸν Πλάτανο ὁποῦ ἐκρέμαγαν τοὺς Ἕλληνας. Ἄναστέναξα καὶ εἶπα: “Ἄϊτε, πόσοι ἀπὸ τὸ σόγι μου καὶ ἀπὸ τὸ ἔθνος μου ἐκρεμάσθησαν ἐκεῖ”, καὶ ἐδιέταξα καὶ τὸν ἔκοψαν. Ἐπαρηγορήθηκα καὶ διὰ τὸν σκοτωμὸν τῶν Τούρκων».*) -παρά τις προσπάθειες αρκετών οπλαρχηγών να διασώσουν τους αιχμαλώτους (αν και κάποιοι άλλοι επιδόθηκαν σε

διαπραγματεύσεις, με τους πολιορκημένους, αποκομίζοντας οικονομικά οφέλη)-, και η Τριπολιτσά παραδόθηκε στις φλόγες. Ο Κολοκοτρώνης πάντως τήρησε την υπόσχεσή του στον αρχηγό των Αλβανών Αχμέτ Μπέη να μην πειράξει όσους Αλβανούς απέμειναν στην πόλη, τους οποίους και άφησε να φύγουν για την Ήπειρο. Την συμφωνία αυτή θέλησε να παραβιάσει ο Ανδρέας Λόντος, επειδή οι Αλβανοί αυτοί είχαν λεηλατήσει την Βοστίτσα, εμποδίστηκε όμως από τον Πλαπούτα. Από την εκδικητική μανία των Ελλήνων πέρασαν και ορισμένοι Έλληνες κάτοικοι που είχαν αντιταχθεί στην Επανάσταση, καθώς και οι Εβραίοι της πόλης (οι οποίοι εκδήλωναν την υποστήριξή τους στους Τούρκους, σε κάθε ευκαιρία), αφού οι επαναστάτες δεν είχαν ξεχάσει τη συμμετοχή των Εβραίων στη πρόσφατη διαπόμπευση στην Κωνσταντινούπολη του πτώματος του Γρηγορίου του Ε'. Ο συνολικός αριθμός των σφαγιασθέντων εκτιμάται, από διάφορες πηγές, από 6 έως 30 χιλιάδες.

Για τη σφαγή ο Θεόδωρος Κολοκοτρώνης αναφέρει χαρακτηριστικά στο ημερολόγιό του: *«Το ασκέρι όπου ήταν μέσα, το ελληνικό, έκοβε και εσκοτώνε, από Παρασκευή έως Κυριακή, γυναίκες, παιδιά και άντρες, τριανταδύο χιλιάδες. Το άλογό μου από τα τείχη έως τα σαράγια δεν επάτησε γη. Έλληνες εσκοτώθηκαν εκατό.»*

Ο Γενναίος, γιος του Θεόδωρου Κολοκοτρώνη, γράφει στα «Υπομνήματα» (1821-1827) για την άλωση της Τριπολιτσάς:

«Οι Έλληνες εν διαστήματι τριών ημερών εφόνευσαν υπέρ τους 5.000 μαχητάς και ηχμαλώτισαν υπέρ τους 7300 παντός γένους και ηλικίας και εκ των 13.000 εντοπίων και ξένων οίτινες ήταν εις Τρίπολιν, μόλις 1.500 Αλβανοί κατ' έλεος του Κολοκοτρώνη, εσώθησαν, οίτινες συνοδευθέντες υπό τον Πλαπούτα μέχρι της Βοστίτσας, ασφαλώς απεβιβάσθησαν εις την Ρούμελην. Έλληνες εις την περίστασιν ταύτην εφονεύθησαν περί τους 150».

Περίπου εκατό Ευρωπαίοι αξιωματικοί παρακολούθησαν τις σφαγές στην Τριπολιτσά. Ο William St. Clair, ο οποίος μίλησε με πολλούς αξιωματικούς αυτόπτες μάρτυρες, γράφει: *«Πολύ πάνω από δέκα χιλιάδες Τούρκοι πέθαναν. Αιχμάλωτοι τους οποίους υποπτευόταν οι Έλληνες ότι έκρυβαν τα χρήματά τους βασανίστηκαν βίαια. Τους ξερίζωσαν χέρια και πόδια και τους σούβλισαν αργά πάνω σε φωτιές. Άνοιγαν τις κοιλιές των εγκύων γυναικών, τους έκοβαν τα κεφάλια και έβαζαν κεφάλια σκυλιών ανάμεσα στα πόδια τους. Από την Παρασκευή ως την Κυριακή ο αέρας ήταν γεμάτος από κραυγές. Ένας Έλληνας καυχάτο ότι έσφαξε ενενήντα αμάχους. Οι Εβραίοι της πόλης υπέστησαν*

συστηματικούς βασανισμούς ... Επί εβδομάδες μετά λιμοκτονούνται παιδιά Τούρκων που έτρεχαν αβοήθητα μέσα στα χαλάσματα σφαγιάσθηκαν και πυροβολήθηκαν από ενθουσιώδεις Έλληνες... Όλα τα πηγάδια μολύνθηκαν από τα πτώματα που είχαν πέσει μέσα».

Σύμφωνα με τη μαρτυρία του Δ. Αινιάν η σφαγή δεν ήταν προμελετημένη: *«ως δε συμβαίνει εις τοιαύτας εκ ταυτομάτου λαμβάνουσας χώραν πράξεις, ουδέν κίνημα εγένετο εκ σχεδίου τινός, εκ παραγγελίας, ή εκ συνεννοήσεως».*

Η άλωση της Τριπολιτσάς υπήρξε αποφασιστικής σημασίας για την εδραίωση και την εξέλιξη της Επανάστασης, ενώ τόνωσε σημαντικά το ηθικό των εξεγερμένων Ελλήνων. Η πιο σημαντική εστία τουρκικής αντίστασης στη νότια Ελλάδα είχε πλέον εξαιρεθεί, ενώ οι επαναστατικές δυνάμεις μπορούσαν πλέον να στραφούν προς άλλα τουρκοκρατούμενα οχυρά και πόλεις. Στα χέρια των Ελλήνων περιήλθαν χιλιάδες όπλα και μεγάλες ποσότητες πολεμοφοδίων που θα τα χρησιμοποιούσαν για ενίσχυση του αγώνα σε άλλες επιχειρήσεις, όπως στις πολιορκίες της Μεθώνης, της Πάτρας και του Ναυπλίου.

Η μάχη στα Δερβενάκια

Μετά την πτώση της Τριπολιτσάς, καθώς και των φρουρίων της Μονεμβασιάς και του Νεοκάστρου, ο Κολοκοτρώνης πρότεινε στο πολεμικό συμβούλιο την άμεση πολιορκία της Πάτρας. Οι πρόκριτοι της Αχαΐας όμως, πρωτοστατούντων του Ανδρέα Ζαΐμη και του Παλαιών Πατρών Γερμανού, συνειδητοποίησαν ότι ο Κολοκοτρώνης αποκτούσε ολοένα μεγαλύτερη δύναμη και διεμήνυσαν στον Δημήτριο Υψηλάντη ότι δεν επιθυμούσαν τη βοήθεια του Κολοκοτρώνη αλλά μπορούσαν μόνοι τους να απαλλαγούν από τους Τούρκους της Πάτρας. Έπειτα από πολλές αμφιταλαντεύσεις και διαφωνίες ανετέθη τελικά στον Κολοκοτρώνη η πολιορκία της Πάτρας, δίχως όμως ουσιαστική βοήθεια. Ο Κολοκοτρώνης, με μόλις 600 άνδρες και πικραμένος από τις συνωμοσίες που γνώριζε ότι υπήρχαν, παραιτήθηκε από την πολιορκία στις 23 Ιουνίου 1922. Τότε ήταν όμως που φάνηκε ο πραγματικά μεγάλος κίνδυνος για τη νεαρή Επανάσταση των Ελλήνων.

Ο Σουλτάνος ανέθεσε στον Δράμαλη την υπόθεση της Ελληνικής Επανάστασης, κρίνοντάς τον ως τον πλέον κατάλληλο. Με τον τίτλο πια του σερασκέρη (αρχιστρατήγου) πήρε τη διαταγή να βαδίσει κατά της Πελοποννήσου. Αφού ετοίμασε ένα πολυάριθμο, για την εποχή, στράτευμα 24.000 πεζών και 6.000 ιππέων αναχώρησε από τη Λάρισα στα τέλη Ιουνίου του 1822. Για τη μεταφορά του απαραίτητου πολεμικού υλικού και των ζωοτροφών συνόδευσαν τις δυνάμεις

του 30.000 μουλάρια και 500 καμήλες. Είχε ακόμη μαζί του και έξι κανόνια. Σχεδόν χωρίς αντίσταση έφθασε ως τη Βοιωτία, λεηλάτησε την πεδιάδα της Κωπαΐδας, έκαψε τη Θήβα και προχώρησε ως τον Ισθμό, σπέρνοντας παντού τον πανικό και την καταστροφή. Οι Έλληνες είχαν στείλει στα Γεράνεια στρατό υπό τις διαταγές του Ρήγα Παλαμήδη με σκοπό να υπερασπιστούν τα Μεγάλα Δερβένια. Με τη θέα όμως και μόνο του μεγέθους του τουρκικού στρατού οι ελληνικές δυνάμεις εγκατέλειψαν αμαχητί τις θέσεις τους θεωρώντας κάθε άμυνα ανώφελη.

Αμαχητί επίσης ο Δράμαλης κατέλαβε και τον Ακροκόρινθο, καθώς ο Ιάκωβος Θεοδωρίδης, υπεύθυνος για την άμυνα του φρουρίου, το εγκατέλειψε, αφού προηγουμένως δολοφόνησε τον αιχμάλωτό του Κιαμίλ Μπέη. Στην Κόρινθο ο Δράμαλης νυμφεύθηκε τη χήρα τού Κιαμίλ και προχώρησε προς το Άργος, χωρίς ωστόσο προηγουμένως να εξασφαλίσει τις διαβάσεις που δέσποζαν μεταξύ Κορίνθου και Άργους για την περίπτωση μιας πιθανής υποχώρησης.

Στην Κόρινθο ο Δράμαλης συγκάλεσε πολεμικό συμβούλιο, κατά το οποίο πολλοί αξιωματούχοι με επικεφαλής τον Γιουσούφ Πασά συμβούλευσαν τον Δράμαλη να χρησιμοποιήσει την Κόρινθο ως βάση και ορμητήριο και να χτίσει εκεί αποθήκες για πολεμοφόδια. Με τη βοήθεια μάλιστα του τουρκικού στόλου στον Κορινθιακό και στον Σαρωνικό κόλπο, η Πελοπόννησος θα αποκλειόταν εντελώς, αφήνοντας εκτεθειμένους τους επαναστάτες της Στερεάς. Τότε, με την Κόρινθο ως ασφαλή έδρα, ο Δράμαλης θα μπορούσε να αποστείλει εκστρατευτικά σώματα για να καταλάβουν την Τριπολιτσά και, εν τέλει, τη Μάνη.

Ο Δράμαλης όμως, καθώς είχε φτάσει ως την Κόρινθο δίχως αντίσταση, ήταν πια πεπεισμένος για την πολεμική ανικανότητα των αντιπάλων του. Μολονότι λοιπόν ελάχιστα γνώριζε τη μορφολογία της Πελοποννήσου, δεν άκουσε τη συμβουλή των αξιωματούχων του και διέταξε σχεδόν αμέσως να προελάσει σύσσωμη η στρατιά προς το Ναύπλιο, να ανεφοδιαστεί εκεί από τον τουρκικό στόλο και τότε να επιτεθεί στην Τριπολιτσά.

Ο συντομότερος δρόμος για το Ναύπλιο ήταν μέσω των στενών περασμάτων των Δερβενακίων. Οι Έλληνες ωστόσο δεν προέβλεψαν να υπερασπιστούν τα περάσματα, τυφλωμένοι καθώς ήταν από τον όγκο της εκστρατείας του Δράμαλη. Έτσι ο Τούρκος αρχιστράτηγος πέρασε τα στενά χωρίς μάχη και έφτασε στο Άργος. Τόσο ικανοποιημένος ήταν μάλιστα από την πορεία του ως εκείνο το σημείο, ώστε εγκατέλειψε τα Δερβενάκια και τα χωριά που δέσποζαν στις πλαγιές

τους δίχως φρουρά, αφήνοντας έτσι εκτεθειμένη τη γραμμή υποχώρησής του. Η εμπροσθοφυλακή της τουρκικής στρατιάς, υπό τον πασά του Άργους, έφτασε στο Ναύπλιο, το οποίο ήδη διαπραγματευόταν την παράδοσή του στους Έλληνες, και αποπειράθηκε να το ανεφοδιάσει, λίγα όμως μπορούσε να κάνει, καθώς το κύριο σώμα της στρατιάς είχε ήδη αρχίσει να μην έχει αρκετά εφόδια: ο Δράμαλης είχε υπερτιμήσει την πειθαρχία του τουρκικού στόλου, ο οποίος αγνόησε τις διαταγές και αντί να καταπλεύσει στο Ναύπλιο περιέπλευσε τον Αργολικό κόλπο και κατευθύνθηκε προς την Πάτρα. Η στρατιά του Δράμαλη βρέθηκε στρατοπεδευμένη κοντά στο Άργος, περικυκλωμένη από βουνά, με τα εφόδια να λιγοστεύουν. Φαίνεται μάλιστα ότι εκείνο το καλοκαίρι του 1822 ήταν ιδιαίτερα θερμό, ώστε είχαν καταστραφεί τα σιτηρά και πολύ σύντομα τα άλογα του τουρκικού ιππικού δεν έβρισκαν ούτε τροφή ούτε νερό.

Εν τω μεταξύ ο Υψηλάντης και περίπου 700 άνδρες έσπευσαν να ενισχύσουν το οχυρό φρούριο του Άργους, Λάρισα, το οποίο ως τότε υπερασπιζόταν με λίγους άνδρες ο Μανιάτης οπλαρχηγός Καραγιάννης. Ήταν προφανές ότι με την αύξηση των υπερασπιστών τα εφόδια θα τελείωναν γρηγορότερα και συνεπώς η Λάρισα θα υποτασσόταν στον Δράμαλη. Ο Δράμαλης από την άλλη γνώριζε ότι δεν ήταν δυνατόν να στραφεί προς την Τριπολιτσά δίχως να καταλάβει τη Λάρισα και έτσι οι Έλληνες πέτυχαν τον στόχο τους, δηλαδή να κρατήσουν την τουρκική στρατιά κοντά στο Άργος. Οι Έλληνες υπό την αρχηγία του Υψηλάντη έμειναν χωρίς νερό και αναγκάστηκαν μετά την δωδέκατη μέρα της πολιορκίας να αποδράσουν νύχτα ανάμεσα από τα τουρκικά στρατεύματα. Ο Κολοκοτρώνης απέδειξε τη στρατηγική του ευφυΐα εφαρμόζοντας ένα εξαιρετικά αποτελεσματικό, δεδομένων των συνθηκών, σχέδιο: διέταξε το κάψιμο των σπαρτών της πεδιάδας του Άργους προκειμένου, σε συνδυασμό με τη μεγάλη ξηρασία εκείνου του καλοκαιριού, να αναγκάσει τον Δράμαλη να υποχωρήσει.

Όσο ο τουρκικός στρατός πολιορκούσε τη Λάρισα του Άργους ο Θεόδωρος Κολοκοτρώνης αγωνιζόταν να συγκεντρώσει αρκετούς άνδρες. Πολλοί έχουν επιτιμήσει τον Γέρο του Μοριά για τις μεθόδους που χρησιμοποίησε σε αυτή του την προσπάθεια, οι οποίες φαίνεται ότι ήταν πράγματι σκληρές αλλά απαραίτητες. Στα τέλη Ιουλίου ξεκίνησε ο Κολοκοτρώνης από την Τριπολιτσά διακηρύσσοντας ότι όποιος ικανός να φέρει όπλα βρισκόταν στην πόλη ύστερα από δύο ώρες θα τουφεκιζόταν αμέσως. Ο Κολοκοτρώνης κατέλαβε τα στενά περάσματα που οδηγούν προς την Κόρινθο, οι δε έγκλειστοι στη Λάρισα κατόρθωσαν, λίγες ημέρες αργότερα, να εγκαταλείψουν το φρούριο, καθ' ότι ο

σκοπός τους είχε επιτευχθεί. Η κύρια δύναμη των Ελλήνων είχε καταφύγει στους Μύλους, στα δυτικά της πόλης του Άργους.

Χάνοντας σιγά σιγά τις ελπίδες του ότι ο στόλος θα καταφθάσει στο Ναύπλιο, ο Δράμαλης άρχισε να συνειδητοποιεί πως η μόνη λύση στην έλλειψη εφοδίων ήταν η υποχώρηση και αυτήν προσπάθησε να οργανώσει με πανουργία. Έστειλε λοιπόν τον χριστιανό γραμματέα του στο στρατόπεδο των Ελλήνων για να τους προσφέρει αμνηστία. Όπως το περίμενε, οι Έλληνες αρνήθηκαν και τότε ο γραμματέας τούς συμβούλευσε τάχα φιλικά ότι έπρεπε να σπεύσουν να φυλάξουν τα περάσματα προς την Τριπολιτσά, διότι η στρατιά του Δράμαλη ετοιμαζόταν να ξεκινήσει. Η στρατηγική σκέψη του Θεόδωρου Κολοκοτρώνη όμως προέβλεψε για ακόμη μία φορά την αδυναμία του αντιπάλου του· ήταν προφανές ότι δίχως εφόδια η τουρκική στρατιά δεν θα μπορούσε να πορευθεί προς την Τριπολιτσά και ότι επρόκειτο απλώς για αντιπερισπασμό. Ο Κολοκοτρώνης προσπάθησε να επιβάλει τη γνώμη του στο πολεμικό συμβούλιο, ότι δηλαδή το σημαντικό ήταν να εμποδιστεί η υποχώρηση του Δράμαλη προς την Κόρινθο. Καθώς όμως για άλλη μια φορά το συμβούλιο ήταν δύσπιστο απέναντι στις παραινήσεις του, ο Κολοκοτρώνης άφησε το μεγαλύτερο μέρος του στρατού στους Μύλους και με ένα μικρό σώμα εγκαταστάθηκε στο χωριό Άγιος Γεώργιος, το οποίο δεσπόζει στα στενά των Δερβενακίων. *«Πηγαίνει να ξαναγίνει κλέφτης στα βουνά και να πιάση τα κορφοβούνια και τους Αηλιάδες...»* λέγεται ότι είπε ο Πετρόμπεης Μαυρομιχάλης με περιφρόνηση.

Στις 26 Ιουλίου από το στρατόπεδο του Δράμαλη ακούστηκαν οι πυροβολισμοί που ανήγγειλαν την εκκίνηση της μεγάλης στρατιάς. Λέγεται ότι τότε ο Κολοκοτρώνης μίλησε στους Έλληνες, διηγούμενος ότι στο όνειρό του η ίδια η θεά Τύχη τον είχε βεβαιώσει για τη νίκη. Τόσο σίγουρος ήταν μάλιστα, ώστε λέγεται ότι είπε: *«Έχω τόσην βεβαιότητα να σας ειπώ να μην πάρετε ούτε τα άρματά σας, για να πάρωμε των Τούρκων. Σήμερα ο καθένας από εμάς θα καταδιώκη πολλούς...»*. Για να κρύψει μάλιστα τον μικρό αριθμό των συμπολεμιστών του -υπολογίζονται σε περίπου 2.300 άνδρες- ο Έλληνας οπλαρχηγός κατέφυγε σε ένα «κλέφτικο» τέχνασμα: Αφού παρέταξε σχεδόν όλους τους άνδρες του στην πλαγιά όπου βρισκόταν το χωριό Άγιος Σώστης, ο ίδιος, μαζί με τους ηλικιωμένους και τους άμαχους, πήγε απέναντι στον Άγιο Γεώργιο και, αφού μάζεψε ολόγυρα όσο περισσότερα ζώα μπορούσε για να κάνουν φασαρία, κρέμασε κάπες, φέσια και σημαίες από διάφορα ξύλα, ώστε από μακριά να φαίνεται ότι εκεί ενέδρευε ανυπόμονος στρατός.

Το πρώτο τμήμα της τουρκικής στρατιάς, η εμπροσθοφυλακή των Αλβανών, πέρασε τα στενά δίπλα από τον «πλαστό» στρατό του Κολοκοτρώνη, δίχως σημαντικές απώλειες. Το δεύτερο όμως κατατροπώθηκε. «Από εκάστου λόφου», κατά τον Μπαρτόλντι, «ανεπήδων ένοπλοι Έλληνες και καπνός πυρίτιδος κατεκάλυψε όλας τας κλιτύς του όρους. Οι Τούρκοι ιππείς, υποχωρήσαντες τάχιστα, προσεπάθησαν να αναβώσι την δεξιάν όχθην του χειμάρρου, αφ' ης ανελίσσεται η ανωφέρεια του Αγίου Σώστη. Οι πεζοί παρηκολούθουν όπως ηδύναντο, τα όπλα δε και αι αποσκευαί και παν ό,τι παρεκώλυε την πορείαν απερρίφθησαν. Αλλ' οι Έλληνες έσπευδον διώκοντες τους φεύγοντες και το λαμπρόν όνειρον του Κολοκοτρώνη ήρχιζε να πραγματοποιηήται».

Και θα είχε πράγματι πραγματοποιηθεί το όνειρο, αν οι οπλαρχηγοί που είχε καλέσει ο Κολοκοτρώνης είχαν καταφθάσει εγκαίρως. Ο μόνος που απάντησε στο κάλεσμα ήταν ο Νικηταράς ο «Τουρκοφάγος», με τους άνδρες του οποίου όμως είχαν ενωθεί και αυτοί του Παπαφλέσσα και του Υψηλάντη. Ο Νικηταράς έσπευσε να ανακόψει την υποχώρηση των Τούρκων προς την Κόρινθο και έτσι στη χαράδρα μπροστά στον Άγιο Σώστη οι Τούρκοι άφησαν περισσότερους από 3.000 νεκρούς. Η δε μεγάλη τουρκική στρατιά διασπάστηκε και ένα μέρος της κατέφυγε στην Κόρινθο, ενώ το άλλο γύρισε πίσω στο Άργος, όπου ο Δράμαλης παρέμεινε άπραγος για μία ημέρα, προσπαθώντας να συνέλθει από την πανωλεθρία.

Ήταν όμως αδύνατον να παραμείνει άλλο η τουρκική στρατιά στο Άργος, δίχως εφόδια. Μη θέλοντας ασφαλώς να δοκιμάσει την τύχη του από το ίδιο πέρασμα, ο Τούρκος αρχιστράτηγος επέλεξε το πέρασμα του Αϊνορίου, ανατολικότερα από το σημείο όπου είχε ηττηθεί το πρώτο τμήμα της στρατιάς του. Το ελληνικό πολεμικό συμβούλιο, υπό την καθοδήγηση του Κολοκοτρώνη, είχε βεβαίως εκπονήσει σχέδιο για αυτή την περίπτωση, το οποίο όμως δεν εκτελέστηκε σωστά. Το σχέδιο ήθελε τους Έλληνες που ως τότε είχαν στρατοπεδεύσει στους Μύλους να χτυπήσουν τα νώτα του Δράμαλη, μόλις αυτός άφηνε πίσω του το Άργος. Αντ' αυτού, τους Έλληνες προσήλκυσαν τα λάφυρα του εγκαταλειμμένου τουρκικού στρατοπέδου και άφησαν τα νώτα του Δράμαλη ανενόχλητα.

Ο Νικηταράς και ο Υψηλάντης βέβαια επιτέθηκαν στους Τούρκους από τον Άγιο Σώστη, ο δε Παπαφλέσσας από το Αϊνόρι, οι Τούρκοι ιππείς όμως κατόρθωσαν να ανοίξουν δρόμο, καθώς δεν τους κατεδίωκε κανένας. Τα σώματα που έστειλε ο Κολοκοτρώνης, υπό τη διοίκηση του γιου του, Γενναίου Κολοκοτρώνη, και του Πλαπούτα, έφτασαν πολύ αργά, ώστε μεγάλο μέρος της τουρκικής στρατιάς διέφυγε, αφήνοντας πίσω μόλις 1.000 νεκρούς. Ηττημένος και καταδιωκόμενος ο

μεγάλος σερασκέρης έφτασε στην Κόρινθο.

Ο Κολοκοτρώνης διέταξε να φυλαχθούν όλα τα περάσματα προς τη Δυτική Πελοπόννησο ή προς τη Στερεά τα οποία θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν για τον ανεφοδιασμό της Κορίνθου. Ύστερα από λίγο ό,τι είχε απομείνει από τη λαμπρή τουρκική στρατιά άρχισε να υποκύπτει στην πείνα και στις αρρώστιες που επέφερε η στέρση. Η συντριβή της στρατιάς του Δράμαλη είχε όμως ολοκληρωθεί. Οι απώλειες των Τούρκων σ' αυτές τις αναμετρήσεις υπολογίζονται από τον Φωτάκο σε 5.000. Ο Δράμαλης αρρώστησε και πέθανε λίγους μήνες αργότερα στην Κόρινθο, μετά από αλλεπάλληλες προσπάθειες να σπάσει τον κλοιό των Ελλήνων που τον είχαν αποκόψει από το υπόλοιπο της Πελοποννήσου και τη Στερεά Ελλάδα. Ο ίδιος ο Κολοκοτρώνης έγινε αρχιστράτηγος κατ' απαίτηση των οπλαρχηγών, ενώ παράλληλα άρχισε να συμμετέχει ενεργά και στην πολιτική, αφού εκλέχτηκε μέλος της Πελοποννησιακής Γερουσίας και έγινε αντιπρόεδρος του Εκτελεστικού, με πρόεδρο τον Μαυροκορδάτο.

Εμφύλιος

Την ίδια στιγμή που ο Κολοκοτρώνης και οι άλλοι αγωνιστές δοξάζονταν στα πεδία των μαχών, οι πολιτικοί τρομοκρατημένοι είχανε μπει στα καράβια, για να γλιτώσουν. Αυτή τη δόξα οι πολιτικοί την «αντάμειψαν» στη Β' Εθνοσυνέλευση του Άστρους (Μάρτιος-Απρίλιος του 1823), χαρίζοντας το βαθμό του στρατηγού σε 50 ακόμη ανθρώπους, για να μειώσουν τον Κολοκοτρώνη. Είναι φανερό πως ο Μαυροκορδάτος και οι άλλοι ανησύχησαν τόσο πολύ από τις συνεχείς επιτυχίες των στρατιωτικών και του Κολοκοτρώνη ιδιαίτερα, που δεν τους ενδιέφερε καλά καλά η πορεία του αγώνα όσο η προσωπική τους εξασφάλιση. Ο Κολοκοτρώνης ήρθε σε ρήξη με τον Μαυροκορδάτο, όταν εκδηλώθηκαν οι πρώτες αντιθέσεις ανάμεσα στους πολιτικούς και τους στρατιωτικούς και αποφασίστηκε μεταξύ άλλων η κατάργηση της Πελοποννησιακής Γερουσίας, ψυχή της οποίας ήταν ο Κολοκοτρώνης, αλλά και του βαθμού του αρχιστρατήγου τον οποίο έφερε ο ίδιος. Το γεγονός αυτό θεωρήθηκε μείωση του φυσικού αρχηγού των στρατιωτικών σωμάτων και σηματοδότησε τη ρήξη ανάμεσα στο Μαυροκορδάτο, πρόεδρο του Εκτελεστικού, και τον Κολοκοτρώνη, ο οποίος παραιτήθηκε από αντιπρόεδρος.

Στη συνέχεια πολλά μέλη του που ήταν αντίθετοι στον Κολοκοτρώνη κατέφυγαν στο Κρανίδι, όπου όρισαν νέα κυβέρνηση υπό τον Υδραίο Γεώργιο Κουντουριώτη. Έτσι, στις αρχές του 1824 υπήρχαν δύο κυβερνήσεις, μία στην Τριπολιτσά υπό τον Πετρόμπεη Μαυρομιχάλη και η άλλη υπό τον Γ. Κουντουριώτη στο Κρανίδι. Το Μάρτιο του 1824 οι κυβερνητικοί στράφηκαν εναντίον των στρατιωτικών,

κατέλαβαν την Ακροκόρινθο και την Τριπολιτσά και άρχισαν να πολιορκούν το Ναύπλιο το οποίο υπεράσπιζε ο Πάνος, γιος του Κολοκοτρώνη. Ο Κολοκοτρώνης αντιλαμβανόμενος ότι οι εξελίξεις απέβαιναν σε βάρος του ήλθε σε συνδιαλλαγή με τον Κουντουριώτη και παρέδωσε το Ναύπλιο με αντάλλαγμα τη χορήγηση αμνηστίας. Έτσι τελείωσε η πρώτη φάση του εμφυλίου πολέμου.

Η εμφύλια διαμάχη έμελλε όμως να συνεχισθεί, καθώς και οι δύο παρατάξεις (υπό τον Κουντουριώτη, από το ένα μέρος, και τον Ανδρέα Λόντο και τον Ανδρέα Ζαΐμη από το άλλο) επεδίωκαν να εξασφαλίσουν ηγετικό ρόλο στις στρατιωτικές και πολιτικές εξελίξεις. Η μία πλευρά υπό τον Κολοκοτρώνη, τον Λόντο και το Ζαΐμη (που ήταν αρχικά αντίπαλοι του Γέρου) είχε την υποστήριξη πολλών Πελοποννήσιων στρατιωτικών και πολιτικών, ενώ με τον Κουντουριώτη συντάχθηκαν οι Ρουμελιώτες, Υδραίοι και Σπετσιώτες οπλαρχηγοί. Η άρνηση ορισμένων περιοχών της Πελοποννήσου να πληρώσουν στην κυβέρνηση φόρο αποτέλεσε την αφορμή για την έκρηξη της δεύτερης φάσης του εμφυλίου κατά την οποία σημειώθηκαν σφοδρές συγκρούσεις σε πολλές περιοχές της Πελοποννήσου. Στις 13 Νοεμβρίου 1824, οι πολιτικοί αντίπαλοι του Κολοκοτρώνη σκότωσαν τον γιο του Πάνο, ο οποίος ήταν παντρεμένος με την κόρη της Μπουμπουλίνας, Ελένη. Η άνανδρη δολοφονία του γιου του, κλόνισε σοβαρά τον Κολοκοτρώνη, που αποφάσισε να παραδοθεί στις αρχές του Δεκεμβρίου του 1824, για να τερματιστεί ο εμφύλιος. Στις 6 Φεβρουαρίου του 1825 φυλακίστηκε στο μοναστήρι του Προφήτη Ηλία της Ύδρας μαζί με τους Δεληγιανναίους και τον Νοταρά. Αναγκάστηκαν όμως να τον απελευθερώσουν το 1825, μετά από πρόταση του Παπαφλέσσα προς την κυβέρνηση Κουντουριώτη, επειδή ήταν ο μόνος που θα μπορούσε να αντιμετωπίσει τον Ιμπραήμ.

Στο Ναύπλιο, μετά την αποφυλάκισή του, ανεβασμένος σε μια πέτρα μίλησε, στο πλήθος που παραληρούσε: *«Έλληνες! Πριν βγω στ' Ανάπλι, έριξα στη θάλασσα τα πικρά τα περασμένα. Κάντε και σεις το ίδιο. Στο δρόμο που περνάγαμε για να 'ρθούμε στην εκκλησιά, είδα να σκάβουν κάποιοι άνθρωποι. Ρώτησα και μου είπαν πως σκάβουν να βρούνε κρυμμένο θησαυρό. Εκεί στο λάκκο μέσα ρίξτε και τα μίση τα δικά σας. Έτσι θα βρεθεί κι ο χαμένος θησαυρός»*. Παράλληλα διεμήνυε στον Ιμπραήμ: *«Όχι τα κλαριά να μας κόψεις, όχι τα δένδρα, όχι τα σπίτια που μας έκαψες, μήτε πέτρα απάνω στην πέτρα να μη μείνει, εμείς δεν προσκυνάμε. Μόνο ένας Έλληνας να μείνει, πάντα θα πολεμούμε. Και μην ελπίζεις πως τη γη μας θα την κάνεις δική σου, βγάλ' το από το νου σου»*. Όμως τα πράγματα είχαν πάρει άσχημη τροπή και ο Γέρος παρά τις φιλότιμες προσπάθειές του δεν τα κατάφερε.

«Φωτιά και τσεκούρι στους προσκυνημένους»

Την άνοιξη και το καλοκαίρι του 1827, η Πελοπόννησος εξακολουθούσε να υφίσταται λεηλασίες και καταστροφές από τα στρατεύματα του Ιμπραήμ. Πολλές φορές οι Αιγύπτιοι επέστρεφαν για δεύτερη φορά στο σημείο από το οποίο είχαν περάσει λίγες ημέρες νωρίτερα, ολοκληρώνοντας την καταστροφή. Οι περισσότερες εστίες αντίστασης είχαν εξουδετερωθεί. Παρ' όλα αυτά, οι Αιγύπτιοι δέχονταν συνεχείς επιθέσεις ελληνικών τμημάτων στρατιωτών και χωρικών, οι οποίοι, καθώς δεν μπορούσαν να δώσουν μετωπική μάχη, πλευροκοπούσαν τις εχθρικές φάλαγγες ή τις κτυπούσαν από τα νώτα προκαλώντας σε αυτές μεγάλες απώλειες. Ο Κολοκοτρώνης, αναφερόμενος στον ανταρτοπόλεμο, γράφει στα «Απομνημονεύματά» του: «Ο Ιμπραΐμης μου

επαράγγειλε μια φορά διατί δεν στέκω να πολεμήσωμεν (κατά μέτωπον). Εγώ του αποκρίθηκα, ας πάρη πεντακόσιους, χίλιους, και παίρνω και εγώ άλλους τόσους, και τότε πολεμούμε, ή αν θέλη ας έλθη και να μονομαχήσωμεν οι δύο. Αυτός δεν με αποκρίθηκε εις κανένα. Και αν ήθελε το δεχθή το έκαμνα με όλην την καρδιάν, διότι έλεγα αν χανόμουν, ας πήγαινα, αν τον χαλούσα, εγλύτωνα το έθνος μου».

Οι Πελοποννήσιοι συνέχιζαν την συγκινητική τους αντίσταση εξαντλημένοι, πεινασμένοι και άοπλοι οι περισσότεροι, παρ όλο που ο Ιμπραήμ εφάρμοσε την μέθοδο του προσκυνήματος σε μεγάλη κλίμακα, ιδιαίτερα μετά την επιστροφή του από το Μεσολόγγι. Προσκύνημα ονομαζόταν στα χρόνια της Τουρκοκρατίας η δήλωση υποταγής μεμονωμένων ατόμων ή ολόκληρων ομάδων ή και περιοχών προς τον κατακτητή, εναντίον του οποίου είχαν ξεγεραθεί. Η αποδοχή της υποταγής εκφραζόταν έμπρακτα από τους Τούρκους με χορήγηση στους προσκυνημένους ειδικού πιστοποιητικού, γνωστού ως «ράι μπουγιουρντί» ή «προσκυνοχάρτι». Με αυτό τον τρόπο οι επαναστατημένοι επανέρχονταν στην κατάσταση του νομιμόφρονα υπηκόου.

Ο Κολοκοτρώνης ανέφερε στα απομνημονεύματά του ότι όσοι οπλαρχηγοί προσκυνούσαν, κυρίως λόγω των υψηλών χρηματικών αμοιβών που τους

υποσχέθηκε ο Ιμπραήμ, ήταν πρώην μισθοφόροι στην υπηρεσία των προκρίτων του Μοριά. Πάντως, οι περισσότεροι άλλαζαν στρατόπεδο υπό τον φόβο των αιγυπτιακών επιδρομών. Έτσι, οι βίαια και από φόβο προσκυνημένοι πολλαπλασίαζαν το κακό και έδιναν μια θλιβερή εικόνα προδοσίας που εκτεινόταν από την Ηλεία έως την Πάτρα, τη Βοστίτσα και τα Καλάβρυτα (στα απομνημονεύματά του ο Κολοκοτρώνης μάλιστα σημειώνει χαρακτηριστικά: *«Μόνον εις τον καιρόν του προσκυνήματος εφοβήθηκα διά την πατρίδα μου»*).

Τότε ο Κολοκοτρώνης προσέφερε την τελευταία μεγάλη υπηρεσία στην πατρίδα. Υπό αυτές τις αντίξοες συνθήκες, ο Γέρος στην κυριολεξία «ξαναζωντάνεψε» την ετοιμοθάνατη Επανάσταση. Με το σύνθημα *«Φωτιά στα σπίτια και τσεκούρι στην περιουσία και το λαιμό εκείνων που κάνουν τα χατίρια των Τούρκων. Φωτιά και τσεκούρι στους προσκυνημένους!»* απάντησε με μια χωρίς προηγούμενο τρομοκρατία στην τρομοκρατία του Ιμπραήμ. Μεταχειριζόμενος σκληρά μέτρα, απέτρεψε τον λαό της Πελοποννήσου από το να επανέλθει κάτω από την οθωμανική κυριαρχία και διατήρησε την φλόγα του πολέμου άσβεστη μέχρις ότου έγινε η Ναυμαχία του Ναβαρίνου και οι Μεγάλες Δυνάμεις συμφώνησαν για την ελευθερία της Ελλάδας.

Όσα χωριά αρνούτο να επανέλθουν στο ελληνικό στρατόπεδο, δέχονταν αιφνιδιαστικές επιθέσεις από τους άνδρες του Γέρου. Σε όλο τον Μοριά οι πρωτεργάτες του προσκυνήματος συλλαμβάνονταν και εκτελούνταν. Στις πλατείες των χωριών οι απαγχονισμένοι συνεργάτες του εχθρού έκαναν τους διστακτικούς κατοίκους να λάβουν πολύ σοβαρά υπόψη τους τις απειλητικές προειδοποιήσεις του Έλληνα στρατηγού.

Μέσα στις τρομερά αντίξοες συνθήκες, που αυξάνονταν από την απροθυμία της Αντικυβερνητικής Επιτροπής να βοηθήσει τον Γέρο με χρήματα και με πολεμοφόδια, εκείνος έβλεπε ότι μόνο με τέτοιου είδους μέτρα θα μπορούσε να αποσοβήσει την μεγάλη καταστροφή. Ταυτόχρονα βέβαια προσπαθούσε με νουθεσίες να επαναφέρει τους προσκυνημένους στο πατριωτικό τους χρέος.

Η δίκη και η φυλάκιση του Κολοκοτρώνη

Παρά τα ρωσόφιλά του αισθήματά ο Κολοκοτρώνης πάντα πίστευε πως οι Έλληνες έχουν χρέος να πολεμήσουν μόνοι τους για την Ανεξαρτησία τους χωρίς τη βοήθεια των ξένων. Αντιμετώπιζε με δυσπιστία την ανάμειξη των ξένων στις εσωτερικές υποθέσεις της Ελλάδος, θεωρώντας πως γινόταν πρώτιστα για την εξυπηρέτηση τα ιδικών τους συμφερόντων. Από την άλλη πλευρά, εμπορούμενος από μεγάλη μεγαλοψυχία, συγχώρησε τους εχθρούς του, ακόμα και εκείνους που ευθύνονταν για το θάνατο συγγενών του και του γιου του.

Με την έλευση του Καποδίστρια ο Κολοκοτρώνης τάχθηκε ένθερμα υπέρ της πολιτικής του αν και διαφωνούσε με τον αυταρχικό τρόπο της εφαρμογής της. Επίσης πρωτοστάτησε στα γεγονότα για την εκλογή του Όθωνα. Με την έλευση όμως του τελευταίου (30-1-1832) έγινε στόχος συκοφαντιών και ραδιουργιών εκ μέρους των πολιτικών του αντιπάλων με προεξάρχοντα τον Ιωάννη Κωλέττη και αντιμετωπίστηκε με ψυχρότητα από τους Βαυαρούς που δεν μπορούσαν να του συγχωρήσουν τη φιλοκαποδιστριακή του τοποθέτηση. Η σκευωρία που εξυφάνθη εναντίον του κατέληξε τελικά στο να κατηγορηθεί για εσχάτη προδοσία και να συλληφθεί στις 6 Σεπτεμβρίου 1833 μαζί με τον Πλαπούτα, το γιο του Γενναίο, τον Τζαβέλα, τον Νικηταρά και άλλους στρατιωτικούς με την κατηγορία ότι ετοίμαζαν συνομωσία εναντίον του ανήλικου βασιλιά Όθωνα και της κυβέρνησης.

Η δίκη (περισσότερες λεπτομέρειες εδώ) άρχισε στις 30 Απριλίου 1834 και διήρκεσε μέχρι τις 26 Μαΐου του ίδιου έτους. Διεξήχθη στο τουρκικό τζαμί του Ναυπλίου. Την εισαγγελική έδρα είχε ο Εδουάρδος Μάσον, «ο εμπαθής εκείνος πολέμιος», όπως γράφει ο ιστορικός Μέντελσον, «της ρωσικής μερίδος και του Κολοκοτρώνη, υπερασπισθείς τον φονιά του Καποδίστρια Γεώργιο Μαυρομιχάλη». Σκωτσέζος, νομικός, θεολόγος και φιλόσοφος, είχε έλθει το 1824 στην Ελλάδα με την ιδιότητα του φιλέλληνα. Δεν είχε σπουδαία δράση κατά τον Αγώνα, μετά την απελευθέρωση δε άρχισε να δικηγορεύει, έως ότου ο Όθωνας τον διόρισε καθηγητή της ιστορίας του Πανεπιστημίου Αθηνών. Αναμίχθηκε στις εσωτερικές μας διενέξεις και υπηρέτησε, ουσιαστικά, την αγγλική πολιτική. Το πάθος, με το οποίο υπερασπίστηκε το Μαυρομιχάλη και το μένος με το οποίο κατηγόρησε τον Κολοκοτρώνη, φανερώνουν όχι μόνον την πολιτική του τοποθέτηση, αλλά και το δισυπόστατο χαρακτήρα του. Ένας ξένος, και αυτός, που κάτω από την ηθική

δικαίωση του φιλελληνισμού, αναμίχθηκε, κατά τρόπο εξοργιστικό, στις εσωτερικές υποθέσεις των Ελλήνων. Τον κατείχε, όπως και άλλους παρεμφερείς φιλέλληνες, η εγωιστική πεποίθηση ότι οι μικρές ή μεγάλες υπηρεσίες που είχαν προσφέρει στην αγωνιζόμενη χώρα τούς έδιναν ιδιαίτερα δικαιώματα, ακόμα και το ύπατο δικαίωμα να κρίνουν επί της ζωής των επιφανέστερων ανδρών αυτού του τόπου.

Η τακτική του Μάσσον κατά το στάδιο της προανάκρισης έδειξε ότι έλειπε από τη νομική και φιλοσοφική του σκέψη η βαθύτερη έννοια της δικαιοσύνης. Προσπάθησε με διάφορα τεχνάσματα, να κατασκευάσει ψευδομάρτυρες ή να διαστρέψει τις μαρτυρικές καταθέσεις. Απέφυγε συστηματικά να αναζητήσει την αλήθεια, όση κρυβόταν κάτω από την καιροσκοπική δίωξη του Κολοκοτρώνη και διακήρυττε ότι ήταν ακλόνητα πεπεισμένος περί της ενοχής του γέρου. Όταν πήγε στη φυλακή του Ιτς Καλέ για να ανακρίνει τον εγκάθειρκτο στρατηγό και τον πίεζε επί ώρες να ομολογήσει ότι *«είχε προπαρασκευάσει αποστασίαν εναντίον της κυβερνήσεως»*, ο Κολοκοτρώνης, με πολύ πικρή θυμοσοφία, τον αποστόμωσε, αναφέροντας την ιστορία του λύκου και της προβατίνας, του λύκου ο οποίος για να βρει δικαιολογία να φάει την προβατίνα, άρχισε να της φωνάζει: *«μου θόλωσες το νερό της πηγής και δεν μπορώ να πιω»*.

Ανάλογους δικολαβισμούς επικαλέσθηκε ο Μάσσον και κατά τη διάρκεια της δίκης και κατά τη σύνταξη του κατηγορητηρίου. Από όλες τις δεινές κατηγορίες, καμία δεν αποδείχτηκε κατά τρόπο αδιαμφισβήτητο. Και αν ακόμη υπήρχαν κάποιες ενδείξεις, αοριστίες, κατά το πλείστον, έλλειπαν όμως τα αδιαφιλονίκητα εκείνα στοιχεία που θα θεμελιώναν την παραπομπή του Κολοκοτρώνη και του Πλαπούτα, και μάλιστα *«επί εσχάτη προδοσία»*. Οι 44 μάρτυρες κατηγορίας, που παρουσιάστηκαν, δεν κατέθεσαν στοιχεία που να μη μπορούν να αμφισβητηθούν. Αντιστρόφως οι 115 μάρτυρες υπεράσπισης που εξετάσθηκαν διέψευσαν τα περισσότερα σημεία της κατηγορίας. Ο δικαστής Γεώργιος Τσερτσέτης, στις μυστικές διαβουλεύσεις που έγιναν αργότερα, υποστήριξε ότι *«με τέτοιες κατηγορίες δεν μπορούν να καταδικαστούν σε θάνατο ούτε δυο γάτοι»*.

Οι κατηγορούμενοι στρατηγοί, με απλή στολή καπετάνιου χωρίς παράσημα οδηγούνται στην αίθουσα και κάθονται στον πάγκο τους συνοδευόμενοι από όργανα τάξης και τους συνηγόρους τους. Συνήγοροι και χωροφύλακες παίρνουν κι αυτοί τις θέσεις τους. Η εμφάνιση του Κολοκοτρώνη στο εδώλιο συγκλόνησε το ακροατήριο. Όταν μάλιστα ο Γέρος, ρωτήθηκε *«Τι επάγγελμα έχεις;»* και έδωσε την ιστορική απάντηση *«Στρατιωτικός! Κρατάω σαράντα εννιά χρόνια στο χέρι*

το ντουφέκι και πολεμώ για την πατρίδα!», ρίγος και δέος κατέλαβε ακόμη και τους εχθρούς του στρατηλάτη.

Επί είκοσι ημέρες παρέλαυναν προ του δικαστηρίου οι μάρτυρες και ήταν σαν να παρέλαυναν όλα τα κομματικά πάθη που είχαν έως τότε συγκλονίσει τη μαχόμενη Ελλάδα. Εκ πρώτης όψεως δικαζόταν ο Κολοκοτρώνης και ο Πλαπούτας. Στην ουσία όμως επρόκειτο περί της δίκης ολόκληρου του φατριαστικού πνεύματος, που σαν δαίμονας αλάστωρ είχε κατακυριεύσει, διαδοχικά, κατά καιρούς, όχι μόνο τους κομματιζόμενους ηγέτες, αλλά ακόμη και τις ευγενέστερες, τις πατριωτικές καρδιές. Πίσω από την ατελείωτη αυτή σειρά των κατηγορουμένων διαγράφονταν οι άλλοι, οι μεγαλύτεροι ίσως ένοχοι, οι αρχηγοί των ξένων ανακτοβουλιών και οι μακιαβελλίσκοι της ευρωπαϊκής διπλωματίας.

Παρά τη γενναία στάση των δύο δικαστών εκ των πέντε δικαστών, Αναστάσιου Πολυζωΐδη και Γεώργιου Τερτσέτη, που μεταφέρθηκαν βιαίως και σηκωτοί(!) στην έδρα για την απαγγελία της ετυμηγορίας, ο Κολοκοτρώνης καταδικάσθηκε μαζί με τον Πλαπούτα σε θάνατο και φυλακίσθηκε στο Παλαμήδι σε ηλικία 64 ετών. Λίγο αργότερα η ποινή του μετατράπηκε σε 20ετή κάθειρξη.

Τα τελευταία χρόνια του Γέρου

Τον Μάιο του 1835 μετά την ενηλικίωση του Όθωνα, ο Κολοκοτρώνης έλαβε χάρη και αποφυλακίσθηκε, εξουθενωμένος από τις άθλιες συνθήκες της φυλακής και τις ταπεινώσεις και σχεδόν τυφλός, ρακένδυτος και ρυπαρός. Από τότε ο λαός του Ναυπλίου σκάρωσε τη φράση: «Χάλια Κολοκοτρωνείκα». Σε λίγες ημέρες έφυγε για την Αθήνα και έχτισε σπίτι στην διασταύρωση των σημερινών οδών Κολοκοτρώνη και Λέκκα.

Τα μετέπειτα χρόνια ο Γέρος του Μοριά έζησε στην Αθήνα, τη νέα πρωτεύουσα της Ελλάδας, όπου ευτύχησε να γνωρίσει τη γενική αναγνώριση για την προσφορά του στον αγώνα. Έλαβε το βαθμό του στρατηγού, διορίσθηκε σύμβουλος

Επικρατείας, τιμήθηκε με τον Μεγαλόσταυρο του Σωτήρος, ορίσθηκε μέλος της επιτροπής για την ανέγερση του Πανεπιστημίου Αθηνών και στάθηκε πιστός σύμβουλος του Όθωνα. Φύσει ανιδιοτελής όμως, ποτέ δεν επεδίωξε προσωπικά οφέλη και ανταλλάγματα.

Πέθανε στις 4 Φεβρουαρίου 1843, σε ηλικία 73 ετών, από εγκεφαλική συμφόρηση, αμέσως μετά το γάμο του μικρότερου γιου του Κολίνου και ετάφη στο Α΄ Νεκροταφείο Αθηνών. Φτωχός από υλικά αγαθά, αλλά πλούσιος από την αγάπη του απλού λαού και ευτυχής που πρόλαβε να δει την αγαπημένη του πατρίδα ελεύθερη. Μιας πατρίδας για την οποία αγωνίσθηκε σκληρά. Με αυταπάρνηση, μεγαλοψυχία, ήθος, όραμα και πίστη.

Κατά την περίοδο αυτή γράφτηκαν τα απομνημονεύματά του από το Γεώργιο Τερτσέτη καθ' υπαγόρευση του ίδιου του Κολοκοτρώνη με τον τίτλο «Διήγησις συμβάντων της Ελληνικής φυλής από τα 1770 έως τα 1836». Τα απομνημονεύματα αυτά εκδόθηκαν το 1846 και αποτελούν πολύτιμη μαρτυρία και ιστορική πηγή για τον επαναστατικό αγώνα.

Ετάφη με την στολή τού αντιστράτηγου. Στο πλευρό του, τοποθετήθηκε το σπαθί με το οποίο ξεκίνησε την Επανάσταση, ο θώρακας, η περικεφαλαία του, οι επωμίδες τις οποίες φορούσε κατά την υπηρεσία του στα Επτάνησα, ενώ ως σύμβολο αιώνιας δόξας του, τοποθετήθηκε κάτω απ' τα τσαρούχια του, στα πόδια του, η τουρκική σημαία.

Στις 10 Οκτωβρίου 1930 τα οστά του διακομίσθηκαν στο Μνημείο των Προκρίτων, δίπλα στην πλατεία Άρεως της Τρίπολης, για να τοποθετηθούν αργότερα, στις 25 Σεπτεμβρίου 1993, σε ειδική κρύπτη στη βάση του ανδριάντα του -που αναπαριστά τον Γέρο πάνω στο άλογό του- που αναγέρθηκε στο κάτω μέρος της πλατείας.

Ανέκδοτα με τον Κολοκοτρώνη

Οι Αρβανίτες έτρεμαν κυριολεκτικά το Κολοκοτρωναίικο σπαθί. Γι' αυτό κι ο ☒ φοβερότερος όρκος τους ήταν: «Να μη γλυτώσω απ' το σπαθί του Κολοκοτρώνη!».

Το 1808 είχε κλειστεί μαζί με τον φίλο του Αλή Φαρμάκη στον πύργο του δεύτερου στο Λάλα της Ηλείας να τον βοηθήσει στην πολιορκία του από τον Βελή πασά. Εκεί κάποιος του είπε:

- *Κρίμας που δεν είσαι Τούρκος, μέγας αφέντης θα γινόσουν.*

Αυτός το γύρισε στην πλάκα.

- *Αν γίνω Τούρκος θα με σουνουτέψουν; (κάνουν περιτομή)*

- *Βέβαια!...*

- *Εμάς όταν μας βαπτίζουν, μας κόβουν από τα μαλλιά της κεφαλής μας τρίχες και τες βάζουν εις το εικόνισμα του Χριστού. Αν γίνω Τούρκος, εις τον άλλον κόσμο θα με τραβούν ο Χριστός από τα μαλλιά και ο Μωάμεθ από την ψωλή και δεν θέλω να βάλω εις παρόμοιαν διαφορά δύο τέτοιους προφητάδες...*

- *Πόσο μεγάλο είναι το χωριό που γεννήθηκες; τον ρώτησε κάποιος Άγγλος περιηγητής.*

- *Έχει διακόσιους φούρνους! είπε γελώντας ο Κολοκοτρώνης (κάθε σπίτι στα χωριά είχε και δικό του φούρνο).*

Μια γυναίκα του ζήτησε κάποια χάρη:

- Αφέντη μου, κάνε μου αυτό το καλό, και σκλάβα σου να γενώ!
- Τί λες, μωρή ζουρλή; Εμείς για τη λευτεριά πολεμούμε κι εσύ θέλεις να γίνεις σκλάβα μου;

Του είπαν κάποτε:

- Κολοκοτρώνη, η πατρίδα θα σε ανταμείψει.
- Το ξέρω, απάντησε, εμένα θα πρωτοεξορίσει.

Κάποτε φιλοξένησε εν γνώσει του το φονιά του αδερφού του, ο οποίος νόμιζε ότι δεν τον ξέρει ο «Γέρος».

- Παιδί μου! λέει η μάνα του, δίνεις να φάει ψωμί ο φονιάς του παιδιού μου;
- Σώπα μάνα είπε ο στρατηγός. Αυτό είναι το καλύτερο μνημόσυνο του σκοτωμένου.

Από τη στιγμή, που ο Κολοκοτρώνης ανακατεύτηκε στην πολιτική, έχασε τα νερά του. Πολύ γρήγορα όμως κατάλαβε το σφάλμα του και ξαναγύρισε στ' άρματα.

Διηγούνταν μάλιστα και το ακόλουθο μύθο του Αισώπου, για να δείξει πως την έπαθε, όταν πήγε να γίνει πολιτικός:

Ένας λύκος άρπαξε ένα αρνί από το μαντρί και πήγε παραπέρα να το φάει.

- Κυρ λύκο, θα με φας, το ξέρω, είπε το αρνί. Γι' αυτό όμως το καλό, κάνε μου και μένα αυτή τη χάρη: τραγούδα μου λιγάκι, γιατί έχεις πολύ γλυκιά φωνή και μένα μου αρέσουν τα τραγούδια.

Άφησε ο λύκος το αρνί κι άρχισε να ουρλιάζει. Τον άκουσαν τότε τα σκυλιά και τον πήραν στο κυνηγητό. Είδε κι έπαθε, ώσπου να γλυτώσει. Τότε στάθηκε ψηλά στη ράχη κι αγναντεύοντας το μαντρί είπε:

- Τί ήθελα εγώ να κάμω τον τραγουδιστή; Καλά να πάθω!

Έλεγε κι αυτόν το μύθο: Η κουκουβάγια είχε βρομίσει πολύ τη φωλιά της κι αποφάσισε να κατοικήσει αλλού. Της λέει τότε ο κούκος:

- Του κάκου βασανίζεσαι, όσο παίρνεις μαζί σου και τον πισινό σου.

Ο Κολοκοτρώνης σχολίασε τη δολοφονία του Καποδίστρια με τον ακόλουθο μύθο:

- Κάποτε, λέει, τα γαϊδούρια πήραν την απόφαση να σκοτώσουν το σαμαρά, για ν' απαλλαγούν απ' τα σαμάρια κι απ' το φορτίο, που τους έβαζαν οι άνθρωποι. Έτσι κι έγινε. Αμέσως όμως κατόπιν πήραν την πρωτοβουλία τα καλφάδια (οι μαθητευόμενοι) του σαμαρά, μα δεν ήξεραν να κάμουν καλή τη δουλειά, γιατί έχασαν το μάστορά τους. Έτσι τα κακοφτιαγμένα σαμάρια άρχισαν να χτυπάνε και να πληγώνουν τα δυστυχημένα γαϊδούρια, που δεν άργησαν να καταλάβουν ότι με την ανόητη πράξη τους έπεσαν από το κακό στο χειρότερο...

Στον Όθωνα, ο οποίος τον ρώτησε τι γνώμη είχε για το νέο πανεπιστήμιο, που άρχισε να χτίζεται, απάντησε:

- Να σας πω, μεγαλειότητα. Μου φαίνεται ότι τούτο εδώ -κι έδειξε το πανεπιστήμιο- δεν έπρεπε να κτισθεί κοντά σε κείνο -κι έδειξε το παλάτι- διότι φοβούμαι ότι τούτο θα φάει εκείνο...

Έλεγε, «Οι Έλληνες είναι τρελλοί, αλλά έχουν θεόν φρόνιμον».

Μετά την καταδίκη του τον πληροφόρησαν ότι ο βασιλιάς του χαρίζει τη ζωή και τον αφήνει μόνο...20 χρόνια φυλακή.

- Θα γελάσω τον βασιλιά! Δεν θα ζήσω τόσους! αποκρίθηκε.

Πηγές

el.wikipedia.org | pianarcadia.gr | falesia.gr | durabond.ca | lykawn.blogspot.com | arcadia.ceid.upatras.gr | matia.gr | johnpap.net | mani.org.gr | tovima.dolnet.gr | stephanion.gr | e-greek.gr | redskywarning.blogspot.com (άρθρο «Φωτιά και τσεκούρι στους προσκυνημένους» του ιστορικού Νίκου Γιαννόπουλου, εφημερίδα «ΕΘΝΟΣ») | ΓΕΣ («Η Δίκη των Στρατηγών Θεόδωρου Κολοκοτρώνη και Δημητρίου Πλαπούτα», του ταξίαρχου Γεωργίου Καραμπατσόλη) | Απομνημονεύματα του Θεόδωρου Κολοκοτρώνη (Διήγησις συμβάντων της ελληνικής φυλής από τα 1770 έως τα 1836)